ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΔΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ.

ΕΤΟΣ Α'. ΦΥΛΛ. Ε'. | 1 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1873.

ΠΡΟΛΗΨΕΙΣ ΚΑΙ ΔΟΞΑΣΙΑΙ

ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ.

ΡΟΥΣΑΛΙΟΥ.

Ἐκτὸς τῶν περὶ *βρυκολάκων* προλήψεων, καθ' ἃς αἱ τῶν κακούργων ψυχαὶ ἀνέρχονται ἐκ τοῦ ᾅδου, ὅπως τοὺς ζῶντας κακοποιήσωσιν, ἔχει ὁ λαὸς καὶ ἄλλας συγγενεῖς δεισιδαιμονίας. Περὶ μιᾶς τούτων θέλομεν διαλάβει ἐνταῦθα, περὶ τοῦ Ῥουσαλιοῦ, περὶ τῆς προλήψεως δηλαδὴ, καθ' ἣν αἱ ψυχαὶ τῶν ἁμαρτωλῶν ἀνέρχονται πρὸς ἀναψυχὴν καὶ διαμένουνουσιν ἐν τῇ γῇ κατὰ τὸ διάστημα πεντήκοντα ἡμερῶν ἀπὸ τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς ἑορτῆς τῆς Πεντηκοστῆς.

Τῆς δοξασίας ταύτης μέμνηται ἡ ὑπὸ Σωφρονίου τινὸς ἱερομονάχου συνταχθεῖσα *Ἀποκάλυψις τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου*, ἢ κοινότερον *Φυλλάδα τῆς Παναγίας*, δημῶδες ἀνάγνωσμα πλείστας ἀριθμοῦν ἐκδόσεις. [1]) Ἐν αὐτῇ ἀναφέρεται ὅτι ἡ Παναγία, ἀφ' οὗ συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ καὶ τετρακοσίων ἀγγέλων εἶδεν ἐν τῇ κολάσει τὰς φρικτὰς τῶν ἁμαρτωλῶν τιμωρίας, εὐσπλαχνισθεῖσα αὐτοὺς, ἐδεήθη, τοῦ Θεοῦ, ἅμα εἰς τὸν Παράδεισον ἀνῆλθεν ὅπως ἐλεήσῃ τοὺς ἁμαρτωλούς· τοῦ δὲ Θεοῦ μὴ συγκατατιθεμένου, «ἡ Παναγία, ἐβόησε φω»νὴν μεγάλην καὶ εἶπεν· ποῦ εἶναι τὰ »τάγματα τῶν ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέ»λων καὶ ὅλων τῶν ἁγίων; ποῦ εἶναι ὁ »ἅγιος Ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς καὶ πρόδρο»μος; ποῦ εἶναι οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι καὶ »οἱ ἑβδομήκοντα; ποῦ εἶναι οἱ προφῆται »καὶ μάρτυρες, καὶ ὅσιοι, καὶ ὅλοι οἱ ἅ»γιοι ὁποῦ ἔχουν παρρησίαν εἰς τὸν Θεόν; »ἂς ἔλθωσι νὰ προσκυνήσωμεν τὸν Θεὸν, »μήπως εἰσακούσει τὰς δεήσεις μας διὰ »τοὺς ἁμαρτωλούς. Καὶ τότε ἦλθαν ὅλα »τὰ πλήθη καὶ τὰ τάγματα τῶν ἀρ»χαγγέλων καὶ ἁγίων, καὶ ἐβόησαν φω»νὴν μεγάλην καὶ εἶπαν· ἐλέησον Δέσπο»τα τοὺς ἁμαρτωλούς. Καὶ τότε ἦλθαν »ὅλα τὰ πλήθη καὶ τὰ τάγματα τῶν »ἀρχαγγέλων καὶ ἁγίων, καὶ ἐβόησαν »φωνὴν μεγάλην καὶ εἶπαν· ἐλέησον, Δέ»σποτα, τοὺς ἁμαρτωλοὺς καὶ μὴ ἀπο-

[1]) Τὸ φυλλάδιον τοῦτο εἶναι μετάφρασις εἰς χυδαίαν γλῶσσαν ἀρχαιοτέρου συναξαρίου ὅπερ ἀτελὲς ἐξέδω ὁ κ. Gidel, ἐκ τῶν ὑπ' ἀρ. 390 καὶ 1639 χειρογράφων τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων παραλαβών, ἐν τῷ Annuaire de l' Association pour l' encouragement des études Grecques 5e Année 1871 (σ. 109-113) προτάξας καὶ εἰσαγωγὴν σπουδαίαν (σ. 92-108).—Περὶ τῆς ἀ π ο κ α λ ύ ψ ε ω ς ταύτης ὁμιλοῦμεν ἐν ἐκτάσει ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῆς Νεοελληνικῆς ἡμῶν μυθολογίας τῷ πραγματευομένῳ περὶ Χ ά ρ ο υ καὶ Κ ο λ ά σ ε ω ς.

»ἀποδώσῃς αὐτοῖς κατὰ τὰς ἁμαρτίας »αὐτῶν, ἀλλὰ κατὰ τὰ ἐλέη σου ἐλέη»σον αὐτούς. Καὶ ἤκουσαν φωνὴν ὁποῦ »ἔλεγε· Διατί μὲ παρακαλεῖτε; καὶ ἀ»πεκρίθησαν ὅλοι, διὰ τοὺς ἁμαρτωλούς, »νὰ τοὺς ἐλεήσῃς καὶ νὰ τοὺς συγχωρή»σῃς τὰς ἀνομίας καὶ ἁμαρτίας αὐτῶν. »Καὶ τότε ὁ πανάγαθος Θεὸς εἶπεν· Διὰ »τὴν ἄχραντόν μου Μητέρα καὶ διὰ τὰ »πλήθη τῶν ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων »μου καὶ ὅλων μου τῶν ἁγίων, δίδω ἄ»νεσιν εἰς τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἡμέρας πεν»τήκοντα ἑπτά, ἤγουν ἀπὸ τὴν λαμπρο»φόρον ἡμέραν τῆς ἀναστάσεως ἕως τῶν «ἁγίων Πάντων.»

Ἐπὶ τῆς τοιαύτης προλήψεως στηριζό»μενοι οἱ χριστιανοὶ Ἕλληνες ἀπὸ τῆς βυ»ζαντινῆς ἴσως ἐποχῆς ἔπλασαν ὅτι ἡ τῶν νεκρῶν εἰς τὴν γῆν ἄνοδος ὀρθαλμοφα»νῶς γίνεται ἐν Καΐρῳ· ἰδοὺ τί περὶ τού»του διηγεῖται Χριστόφορος ὁ Ἄγγελος, μοναχὸς κατὰ τὸν ΙϛΊ. αἰῶνα ζήσας, καὶ ἐκδοὺς ἐγχειρίδιον περὶ τῆς τότε κατα»στάσεως τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος [1]) «Ἄρχεται δὲ ἡ γῆ ἐκείνη» (ἡ ἔγγιστα τοῦ Νείλου ποταμοῦ) «ἀναπέμπειν τὰ »νεκρὰ σώματα ἀπὸ τῆς μεγάλης Πέμ»πτης, τοὐτέστιν ἀπὸ τῆς ἡμέρας, ἐν ᾗ »ὁ Χριστὸς ἐποίησε τὸ δεῖπνον, τὸ μυ»στικόν, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐκβάλ»λει τὰ νεκρὰ σώματα, ἕως τῆς ἡμέ»ρας τῆς ἀναλήψεως, τοὐτέστιν ἕως τῆς »ἡμέρας, ἐν ᾗ ὁ Χριστὸς ἀνέβη εἰς τοὺς »οὐρανούς, ἢ λέγειν, ἕως τεσσαράκοντα «ἡμερῶν μετὰ τὸ πάσχα, καὶ μετὰ τεσ»σαράκοντα ἡμέρας τοῦ πάσχα οὐκ ἔτι »ἐξέρχεται.

»Τοῦτο δὲ τὸ θαῦμα, Τοῦρκοι καὶ »Ἕλληνες διηγοῦνται, οἵτινες πρὸς ἐκεί»νους τοὺς τόπους πορεύονται. Ὡσαύτως »καὶ οἱ προσκυνηταὶ πορεύονται ἀπὸ Ἰε»ρουσαλήμ, ἕως ἐκείνου τοῦ τόπου ἰδεῖν »τὸ θαῦμα, καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν προσκυ»νητῶν ἀκούεται.

»Γίνεται δὲ τὸ θαῦμα ἀεὶ κατὰ τὸν »ἀριθμὸν τοῦ παλαιοῦ πάσχατος· καὶ »οὐδαμῶς κατὰ τὸν ἀριθμὸν τοῦ νέου.» [1])

Τὴν ἐξήγησιν τοῦ θαύματος τούτου εὑρίσκομεν παρὰ τῷ **Thevenot**, Γάλλῳ περιηγητῇ, κατὰ τὰ μέσα τῆς ΙΖ'. ἑκατοντετηρίδος ἐπισκεφθέντι τὴν Ἀνατολήν. Ἐν ἰδιαιτέρῳ κεφαλαίῳ τῆς περιηγήσεώς του, ἐπιγραφομένῳ «περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν ἐν Καΐρῳ» (**De la resurrection des morts au Caïre**) διηγεῖται ὅτι τυχὼν ἐν Καΐρῳ κατὰ τὴν ἐποχὴν, ἐν ᾗ, κατὰ τὰς δοξασίας τῶν ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, ἀνήρχοντο ἐκ τῆς γῆς τὰ νεκρὰ σώματα, ἐπορεύθη ἐκ περιεργείας εἰς τὸ κοιμητήριον, ἔνθα τὸ θαῦμα τοῦτο ἐτελεῖτο· ἀλλὰ μ' ὅλας τὰς διαβεβαιώσεις τῆς πληθύος τῶν παρευρισκομένων, διαβεβαιούντων ὅτι βλέπουσι τοὺς νεκρούς, ἐκεῖνος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἴδῃ ἄλλο τι ἢ ὀστᾶ διεσπαρμένα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. [2]) Ἡ μεγάλη τῆς φαντασίας ἐπὶ τῶν ἀσθενῶν πνευμάτων ἐπιρροὴ, ἢ εἶδός τι θρησκευκῆς φιλοτιμίας εὐκόλως ἐννοούμενον, ἤρκει ὅπως ἀπὸ τῶν γυμνῶν ὀστῶν, τιθεμένων ὑπὸ πανούργων μοναχῶν τὴν προτεραίαν νύκτα, πλάσῃ τις ἀνάστασιν νεκρῶν, καὶ πάσας τὰς συμπαρομαρτούσας δεισιδαιμονίας.

[1]) Χριστ. Ἀγγέλου, Ἐγχειρίδιον περὶ τῆς καταστάσεως τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων· κεφ. 42—ed Fehlavii p. 816. 8. 8. —Τοῦ χωρίου τούτου παραθέτει περ κοπὴν καὶ ὁ Ἀλλάτιος (Dequorcudam Graecorum opinat, p. 181),

[1]) Πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὀρθῆς παρὰ τοῖς Ἕλλησι τελετῆς τοῦ Πάσχα, ἔφερον ἐκτὸς τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν σωμάτων καὶ τὴν αὐτόματον ἀφὴν τοῦ ἁγίου Φωτὸς, περὶ οὗ ἄλλοτε ἴσως θέλομεν ποιήσει λόγον· ἐκ τούτου δύναταί τις, νομίζω, οὐχὶ ἐσφαλμένως νὰ ὁρίσῃ τὴν γένεσιν τῶν προλήψεων τούτων, ἐπὶ τῇ βάσει πάντοτε ἀρχαίων, εἰς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν μεγάλη διαφωνία μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας ἐπεκράτει περὶ τῆς τελετῆς τοῦ Πάσχα.—Ὁμοίας ἀποδείξεις περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς ἡμέρας τῆς παρ' αὐτοῖς τελετῆς τοῦ Πάσχα ἔφερον καὶ οἱ ἐν τῇ Δύσει Χριστιανοί· οὕτως οἱ ἀρχαῖοι Φράγκοι, οἵτινες ἐτέλουν τὸ Πάσχα κατὰ τὴν 25 Ἀπριλίου, διηγοῦντο ὅτι «αἱ πηγαὶ, αἵτινες, κατὰ πρόσταγμα Θεοῦ, ἐπληροῦντο τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, ἐπληροῦντο ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἡμέραν τὴν ὁποίαν εἶχον ἐκλέξει πρὸς τελετὴν αὐτοῦ.» (Gregor. Turrens., lb. V. c. 43).

[2]) Thevenot, Relation d' vn voyage fait av Levant 1665 p. 275—276.

Εἰς πολλὰ τῆς Ἑλλάδος μέρη, πρὸ πάντων δὲ εἰς τὰ νοτιοδυτικὰ καὶ ἐνδότερα τῆς Πελοποννήσου τελεῖται κατ' ἔτος τὸ Σάββατον τῆς Πεντηκοστῆς πανήγυρις *τῶν ψυχῶν* ἢ *ῥοσαλιοῦ* (ἀλλ. *ῥουσαλιοῦ*) καλουμένη, πρὸς μνήμην τῶν ψυχῶν, αἵτινες κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην κατέρχονται εἰς τὸν Ἅδην. Ψάλλουσι δὲ τότε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ ἑξῆς δίστιχον, καταρώμενοι τὸ Σάββατον τοῦτο [1]), τὸ ὁποῖον ἀναγκάζει τοὺς νεκροὺς νὰ ἐπιστρέφωσιν εἰς τὸν Ἅδην καὶ νὰ μὴ μένωσιν ἐν ταῖς οἰκίαις τῶν συγγενῶν του.

Ὅλα τὰ Σάββατα νὰ 'πᾷν καὶ πίσω νὰ γυρίσουν
τοῦ Ῥουσαλιοῦ τὸ Σάββατον νὰ 'πάῃ, νὰ μὴ γυρισῃ [2])

[1]) Τὸ Σάββατον τοῦτο ὅπως καὶ τὸ τῶν Ἀπόκρεω, καλεῖται Ψυχοσάββατον, καὶ κατ' αὐτὸ οἱ συγγενεῖς τῶν τεθνεώτων φέρουσι κόλυβα, κηρίον καὶ λίβανον εἰς τὰς ἐκκλησίας, καὶ παρακλήσεις ὑπὸ τῶν ἱερέων ἀναγινώσκωνται ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῶν κεκοιμημένων. — Ὁ Κ. Βαλαωρίτης ἐν τοῖς «Μνημοσύνοις» αὐτοῦ ἐδημοσίευσε καὶ τὸ ποίημα «Τὸ ψυχοσάββατον», οὗ παραθέτομεν τοὺς ἑπομένους στίχους, ἐν οἷς ἀναφέρεται ἡ ἰδέα αὕτη.

. . . . Ἀπόψ' οἱ πεθαμμένοι,
μεγάλην ἔχουνε γιορτὴ,
καὶ βγαίνουν στολισμένοι
σὰν νιόνυφοι ἀπ' τὰ μνήματα
μὲ τ' ἄσπρα σάβανά τους
νὰ φᾶν τὰ κόλυβά τους.
Σὰν ἔλθουν τὰ μεσάνυχαα,
τὼρνίθι σὰν λαλήσῃ
σύρε καὶ κλᾶψε μοναχὸς
σιμὰ 's τὸ κυπαρίσσι.
Σήμερο ψυχοσάββατο
θαλθῇ 's τὴν ἀγκαλιά σου
νὰ πάρῃ τὰ φιλιά σου.
Ἐπῆγε κ' ἐκαρτέρεσε
πίσ' ἀπὸ τ' ἅγιο βῆμα.
Ἤλθανε τὰ μεσάνυχτα . . . .
ἐσείστηκε τὸ μνῆμα.
Βγαίν' ἡ Μαρία ὀλόλευκη . . . .

(Ἀρ. Βαλαωρίτου, Μνημόσυνα ἔκδ. Π. Λάμπρου 1868 σελ. 82—83).

[2]) Βλ. τὰ ὀλίγα ὅσα ἐγράψαμεν ἄλλοτε ἐν Πανδώρᾳ (1867. τ. ΙΗ'. σ. 185—159) καὶ Δημοσθ. Βαλαβάνην ἐν Εὐτέρπῃ (Τόμ. ϛ' σ. 63. 1852) «Φρονεῖ ὁ λαὸς, ὅτι κατ' ἔτος ἐπὶ 50 ἡμέρας, ἀπὸ τοῦ Πάσχα τῆς πρώτης ἀρ-

Περιγραφὴν τῆς πανηγύρεως ταύτης τοῦ Ῥουσαλιοῦ ἐποίησεν ὁ πρὸ δεκαπενταετίας περίπου ἀποθανὼν νέος ποιητὴς Δημοσθένης Βαλαβάνης ἐν τῷ ὡραίῳ αὐτοῦ ποιήματι «Τάφος Κλέπτου», οὗ τὰς ἀφορώσας τὴν πανήγυριν στροφὰς παραθέτομεν ἐνταῦθα:

Κούφια πέφτουν ντουφέκι' ἀπ' ἀνάρια.
καὶ 's τοῦ Σίρτσι ταῖς ράχαις βοΐζουν,
μαζευμένα εἶν' ἐκεῖ παλληκάρια,
ποῦ τὰ πεῦκα βογκᾶνε καὶ τρίζουν.

Ἀπὸ ξένα λημέρι' ἀνταμώνουν,
's ἐρμοκκλῆσι ὁλόγναντο ράχης,
's ἕνα μνῆμα βαγιόκλαρα στρώνουν,
κ' ἀνδρειᾶς λέγουν τραγούδια καὶ μάχης.

Χύθη ὁ ἥλιος· ἡ πάχνη διαλυέται·
ἡ αὐγὴ σὰν τὴ νιότη γελάει·
'σὰν πουλιοῦ ξεσιρμάδ' ἀγροικέται.
εἰς τὰ φύλλα τ' ἀέρι ἂν περνάει. . . . . .

Ξενοιαστὰ τὰ κλεφτόπλα πηδᾶνε,
τὸ λιθάρι ἄλλοι ῥίχνουν σιμά τους.
Σ τ' ἀργυρᾶ τους τσαπράζια βροντᾶνε
τὰ χρυσᾶ κρεμαστὰ χαϊμαλιά τους.

Ῥουσαλιοῦ ἐξημέρωνε 'μέρα
ποῦ 's τὸν κάτω ἡ ψυχαῖς κόσμο κλειέν-
[ται . . . . .
Ἐκεῖ ἀκοῦς τὸ ντουφέκι νὰ πέφτῃ,
νὰ βογκοῦν ῥεματιαῖς 's τὴ βοή του. . . .[1])

Τὸ ὄνομα *Ῥοσαλιοῦ* ἢ *Ῥουσαλιοῦ*, ὅπερ εἰς τὴν πανήγυριν δίδουσι, πείθει ἡμᾶς ὅτι εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ αὐτὴ μὲ

χομένης, αἱ ψυχαὶ τῶν θανόντων ἐπισκέπτονται τὰς ἑστίας τῶν ἐν τῇ γῇ συγγενῶν καὶ φίλων· τὴν δὲ παραμονὴν τῆς Πεντηκοστῆς ὅτι ἐπανέρχονται εἰς τὸν ᾅδην· διὸ τὴν ἑσπέραν ἐκείνην καίουσι λίβανον ὄπισθεν τῶν θυρῶν, καὶ καθαρίζουσι τὰς οἰκίας ἵνα φύγωσιν αἱ ψυχαὶ εὐχαριστημέναι. Εἰς τὸ Σολιμᾶ τῆς Τριφυλλίας τελεῖται μάλιστα πανήγυρις ὑπὸ τὸ ὄνομα «ἑορτὴ τῶν ψυχῶν ἢ ῥοσαλιοῦ,» ἐν ᾗ τραγῳδοῦν ὡς πρῶτον τραγοῦδι αἱ χωρικαὶ παρθένοι τὸ— »

[1]) Εὐτέρπης τ. ΣΤ'. σελ. 63-64—(Ι. Ῥαπτάρχου), Παρνασσός. 1868. σ. 122.

τὴν ἑορτὴν τῶν Ῥόδων (Rosalia), ἑορτὴν ἄγνωστον εἰς πολλοὺς τῶν ἀρχαιολόγων, τελουμένην ἐπὶ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων ἐν Θρᾴκῃ καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους ἑλληνικοὺς τόπους· [1]) ὁ κ. **Heuzey**, μέλος τῆς γαλλικῆς ἀκαδημίας τῶν ἐπιγραφῶν, ἐδημοσίευσεν ἐπιγραφάς τινας τῆς Θρᾴκης, ἐν αἷς γίνεται μνεία συμποσίων τελουμένων κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Ῥοσαλίων πρὸς τιμὴν τῶν νεκρῶν, [2]) ἀναφέρει δὲ ὡς ὁμοίας συνηθείας τῶν καθ' ἡμᾶς Ἑλλήνων τὰ πρὸς τιμὴν τῶν νεκρῶν τελούμενα συμπόσια, περὶ ὧν ἀλλαχοῦ διαλαμβάνομεν, πραγματευόμενοι περὶ τῶν κατὰ τὴν ταφήν. Τὰ *Ῥουσάλια* ἔμειναν μέχρι τῶν Βυζαντινῶν, καὶ ὁ ἐξηγητὴς τῶν κανόμων Βαλσαμὼν ἀναφέρει ὅτι ἐτελοῦντο «μετὰ τὸ ἅγιον Πάσχα, ἀπὸ κακῆς συνηθείας ἐν ταῖς ἔξω χώραις.» [3])

Παραπλήσιαι τελεταὶ πρὸς τιμὴν τῶν νεκρῶν ἦσαν τῶν Ῥωμαίων αἱ *Χαριστίαι* τελούμεναι τὴν 22 Φεβρουαρίου, [4]) καὶ τὰ *Λεμούρια* τὴν 9. 11. 13 Μαΐου, [5]) καὶ τὰ *Νεκύσια* ἢ *θανατούσια* τῶν Ἀθηναίων, ἀγόμενα κατ' Ἀνθεστηριῶνα μῆνα (Φεβρουάριον καὶ μέρος Μαρτίου), ὅτε δὲν ἐτελοῦντο γάμοι, ὅπως καὶ νῦν τὸν Φεβρουάριον, ὡς ὁ Κοραῆς σημειοῖ. [6])

[1]) Βλ. Tomaschek, Ueber Brumalia und Rosalia. (Wien 1869 σ. 56 εἰς 8ον) καὶ ἐν Sitzungsberichten der Akademie d. Wissenschaften.1869.

[2]) Heuzey, ἐν Comptes rendus des séances de l' Académie des inscriptions et des belles lettres. 1868. t. IV. p. 221 κε—

[3]) Βαλσαμὼν, εἰς ξϛ'. κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ ΣΤ'. συνόδου. — ἐν Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Συντάγματ. τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τ. Β'. σ. 460.

[4]) Creuzer, Religions de l' antiquité, traduct. Guigniaut. 1829 t. II p. 456 et suiv.

[5]) Orelli Corpus inscriptionum latinarum t. II p. 390.— Creuzer, l. c. t. II p. 428.

[6]) Κοραῆ, Ἀνθολογία σημειώσεων. τ. Α'. σ. 200—201 (χειρόγραφον ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Χίου)· «Ἀνέγνων ἐκ τοῦ ά. τόμου τῶν ὑπομνημάτων τῆς βασιλικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῆς φιλολογίας τὴν διατριβὴν τοῦ A. Simon, sur les Lemures ou les ames des morts, λέγει . . . ὅτι εἰς τὰς Ἀθήνας ἐτελεῖτο ἑορτὴ πάνδημος «νεκύσια ἢ θανατούσια» καλουμένη κατὰ τὸν Ἀνθεστηριῶνα μῆνα· εἰς τὰς

Ἐκτὸς τούτου οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐνόμιζον ὅτι αἱ ψυχαὶ ἀνήρχοντο εἰς τὴν γῆν ἐν τοῖς Χουσὶν ἀνθεστηριῶνος μηνός, κατὰ τὴν ἐποχὴν δῆλον ὅτι ὅτε ἐτελοῦντο τὰ Νεκύσια, καὶ οἱ ζῶντες πρὸς ἀποτροπιασμὸν ἐσυνείθιζον νὰ μασῶνται ἀπὸ πρωΐας ῥάμνον καὶ νὰ χρίωσι διὰ πίσσης τὰς θύρας. [1]) Ὁ Πλούταρχος περιγράφων τὰ τελούμενα ἐπὶ τῇ μνήμῃ τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας πεσόντων ἐν Πλαταιαῖς ἀνὰ πᾶσαν δεκάτην ἕκτην τοῦ Μαιμακτηριῶνος μηνὸς λέγει: «Εἶτα λα»βὼν (ὁ τῶν Πλαταιῶν ἄρχων) ὕδωρ »ἀπὸ τῆς κρήνης αὐτὸς ἀπολούειτε τὰς »στήλας καὶ μύρῳ χρίει, καὶ τὸν ταῦρον »εἰς τὴν πυρὰν σφάξας καὶ κατευξάμενος »Διΐ καὶ Ἑρμῇ χθονίῳ παρακαλεῖ τοὺς »ἀγαθοὺς ἄνδρας τοὺς ὑπὲρ τῆς Ἑλλά»δος ἀποθανόντας ἐπὶ τὸ δεῖπνον καὶ »τὴν αἱμοκουρίαν. Ἔπειτα κρατῆρα κε»ράσας οἴνου καὶ χεάμενος ἐπιλέγει: Προ»πίνω τοῖς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλ»λήνων ἀποθανοῦσι.» [2]) — Ὁ δὲ Λουκιανὸς κατειρωνεύεται τὰς προλήψεις ταύτας ὡς ἑξῆς: «*Ἑρμ.* Πεπιστεύκασι δ' οὖν »τὰς ψυχάς, ἀναπεμπομένας κάτωθεν »δειπνεῖν μὲν ὡς οἷόν τε περιπετομένας »τὴν κνίσσαν, καὶ τὸν καπνόν, πίνειν δὲ »ἀπὸ τοῦ βόθρου τὸν μελίκρατον.—*Χά»ρων.* Ἐκείνους ἔτι πίνειν, ἢ ἐσθίειν, ὧν »τὰ κρανία ξηρότατα; καίτοι γελοῖος »εἰμί σοι λέγων ταῦτα, ὁσημέραι κατά»γοντι αὐτούς· οἶσθ' οὖν, εἰ δύναντ' ἂν »ἀνελθεῖν, ἅπαξ ὑποχθόνιοι γενόμενοι; κλπ.» [3])

πενθίμους ταύτας ἡμέρας δὲν ἐγίνοντο μήτε γάμοι.—Σημ. ὅτι καὶ νῦν κατὰ τὸν Φεβρουάριον μῆνα δὲν γίνονται γάμοι καὶ ὅτι κατ' αὐτὸν . . . τὸν μῆνα ἑορτάζομεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ μνημόσυνα τῶν ψυχῶν.» — Ἡ αἰτία τῆς μὴ τελέσεως γάμων κατὰ τὸν Φεβρουάριον δὲν εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Κοραῆ ἀναφερομένη· ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, ὡς γνωστόν, ἀπαγορεύεται ἡ τέλεσις γάμων κατὰ τὴν πρὸ τοῦ πάσχα νηστείαν, συμπίπτουσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ τοὺς μῆνας Φεβρουάριον καὶ Μάρτιον.

[1]) Φώτιος, ἐν λ. Μιαρὰ ἡμέρα.

[2]) Πλουταρχ., Ἀριστειδ. 21.

[3]) Λουκιαν., Χάρων ἢ ἐπισκοποῦντες 22.

Κατὰ τὸν μεσαίωνα ἡ περὶ τῆς ἀνόδου τῶν ψυχῶν ἐκ τοῦ ᾅδου πρόληψις διετηρεῖτο ἰσχυρῶς ἐρριζωμένη ἐπὶ τῶν πνευμάτων. [1]) Ἐπιστεύετο δὲ ὅτι ἀνήρχοντο νύκτα ὡρισμένην, τὴν *Νύκτα τῶν νεκρῶν*, ἀνάλογον πρὸς τὸ ψυχοσάββατον τῶν ἡμετέρων. [2])

Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΗΣ.

ΤΟ ΑΤΟΜΟΝ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ.

(Συνέχεια ἴδε φυλ. Δ'. καὶ τέλος.)

Ταύτην τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ἀληθῆ, τὴν ἔλλογον, τὴν μόνην ἐλευθερίαν, τὴν συμπαρομαρτοῦσαν τῷ καθήκοντι, τὴν ὁριζομένην ὡς δύναμιν τοῦ πράσσειν τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ δίκαιον πρέπει νὰ ἐπιδιώξωσιν οἱ θεμελιώδεις πάσης κοινωνίας θεσμοί· καὶ μόνον ἐν ὀνόματι αὐτῆς καὶ πρὸς ἄμυναν αὐτῆς ἀνομολογεῖται τῇ κοινωνίᾳ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐπιβάλλειν ποινὰς τὸ ἀτόμῳ τῷ παρεγκλίνοντι τῆς διαγεγραμμένης αὐτῷ πορείας. Συνεπῶς ἡ ποινὴ εἶναι τοσούτῳ μᾶλλον δικαία, ὅσῳ εὐρυτέρα καὶ ἐλλογωτέρα ἀναγράφεται ἐν τῇ πολιτείᾳ ἡ ἀτομικὴ ἐλευθερία· καὶ ἀντιστρόφως τὸ κράτος, τὸ ὁποῖον διὰ μακρᾶς καὶ πανισχύρου χειρὸς ζητεῖ νὰ ἐρευνήσῃ καὶ νὰ κανονίσῃ καὶ τὰς ἐλαχίστας λεπτομερείας τῆς ἰδιωτικῆς ἐνεργείας, ἐπ' ἐλάχιστον δικαιοῦται νὰ τιμωρήσῃ τὰς παραβάσεις πράξεων, ὧν αὐτὸ τοῦτο ἀξιοῖ νὰ κρατήσῃ τὴν ἐποπτείαν καὶ διεύθυνσιν.

Σκοπὸν δὲ τῆς ποινῆς οἱ μὲν τιθέασιν τὴν ἐν τῷ μέλλοντι διόρθωσιν τοῦ ἐγκληματήσαντος, οἱ δὲ θεωροῦσιν αὐτὴν ὡς τινα ἁπλῆν κοινωνικὴν ἐκδίκησιν, οἱ δὲ ὡς ἐκφοβιστικήν τινα πρόληψιν τῶν κακουργημάτων καὶ ἄλλοι ἄλλα ἀποφαίνονται. Ἀλλ' ἑπόμενός τις τῇ ἄνωθεν ῥηθείσῃ θεωρίᾳ καὶ παραδεχόμενος τὴν κοινωνίαν ὥς τι σύστημα, οὐδὲν ἕτερον ἐνορᾷ ἐν τῇ ποινῇ ἢ γεγονός τι ἀναπόφευκτον καὶ ἀναγκαῖον τυχαίας διαταράξεως τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης· ἑπομένως ὡς ἁπλοῦν τι ἀποτέλεσμα ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἀνθρώπου προεγνωσμένον θεωροῦμεν τὴν ποινήν, πέραν τοῦ ὁποίου οὐδεὶς ἕτερος σκοπὸς ὑποκρύπτεται. Καὶ τῷ ὄντι· διατί τιμωρεῖ ἡ κοινωνία τὸ ἐγκλημαθῆσαν αὐτῆς τέκνον; διὰ νὰ ἐμφυσήσῃ αὐτῷ τὴν πνοὴν τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ καθήκοντος; ἀλλὰ τότε ἠθική τις παίδευσις καὶ διδασκαλία ἤθελεν εἶσθαι πάντοτε προτιμοτέρα καὶ λυσιτελεστέρα. Διὰ νὰ ἐκδικηθῇ διότι περιυβρίσθησαν καὶ ἐξουθενώθησαν αἱ ἐντολαὶ αὐτῆς; ἀλλὰ τότε ἀποδίδομεν τῇ κοινωνίᾳ πάθη τυφλὰ καὶ ἄλογα, καταργοῦμεν τὴν ἀξίαν της καὶ καθιστῶμεν ἀμφισβητήσιμον τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ὑπάρξεως καὶ τὸν ὑψηλὸν αὐτῆς προορισμόν. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐκφοβίσῃ κἂν τοὺς ἐντριβοῦντας περὶ τὴν κακουργίαν; τότε δὴ παρίσταται ἡ κοινωνία ὡς ἐπίγειός τις δευτέρα κόλασις καὶ ὁ νόμος ὡς μορμολύκειον ἐπισειόμενον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν ἀνθρώπων, ὅπως μὴ πράξωσιν ὅ,τι καὶ ἡ φύσις ἀποτρέπει αὐτοῖς.

Τὸ δὲ *μέτρον* τῆς ποινῆς πρέπει ὁμολογουμένως νὰ ἔχῃ τι ἀνάλογον καὶ σύμμετρον τοῦ κολαστέου ἀδικήματος. Ἀλλ' ὅμως θεωρήσαντες τὴν ποινὴν ὡς ἀναγκαῖόν τι ἀποτέλεσμα μερικῆς τινος ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀταξίας, ἐπικαλούμενοι τὰς ἀρχὰς τῆς Ἐπιεικείας, ἥτις, σημειώσατε τοῦτο, εἶναι στοιχεῖον ἀναγκαῖον τοῦ Δικαίου, συλλογιζόμενοι ὅτι ἡ κοινωνικὴ ἁρμονία κατ' ἐλάχιστον διαταράσσεται ὑπὸ μερικῆς τινος ἑνὸς ἢ δύο ἀτόμων παρακρούσεως, ἐρευνῶντες ψυχολογικῶς τὴν φύσιν τὴν ἀνθρωπίνην, ἥτις σπανίως ζητεῖ νὰ ἀπομιμηθῇ καὶ μάλιστα φρίττει καὶ ἀποτροπιάζεται τὸ ἔγκλημα, φρονοῦμεν ὅτι ἡ ποινὴ κατὰ τοσοῦτον μόνον πρέπει νὰ ἦναι ἀνάλογος τῷ ἐγκλήματι, καθ' ὅσον ἡ συμπαρομαρτοῦσα ἐπιείκεια δὲν διασπᾷ τοὺς χαρακτῆρας αὐτῆς ὡς ποινῆς καὶ

[1]) Ἀρκούμεθα νὰ παραθέσωμεν μόνον τοὺς ἀκολούθους στίχους τοῦ Προυδεντίου· Παρὰ Picart, t. III p. 39.—Amstelodami 1733)

> Sunt et spiritibus saepe nocentibus
> poenarum celebres sub Styge feriae,
> illa nocte sacerqua rediit Deus.

[2]) Βλ. Dall' Oncaro La notte dei morti—ἐν Emporio pittoreseo t. I p, 68 — 70 (Milano 1864).

δὲν ἐξουδετερώνει τὴν φύσιν αὐτῆς. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ ποινὴ ὡς ἀνάγκη πρέπει νὰ ἐπιβληθῇ τοσαύτη καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐφ' ὅσον ἡ ἀνάγκη αὕτη ἡ ἐκ τοῦ ἐγκλήματος τικτομένη θεωρηθῇ ἐκπληρωθεῖσα καὶ ἀρκούντως κορεσθεῖσα.

Πάντῃ ὅμως ἀνεξάρτητον τῆς ἀρχῆς ταύτης, καίπερ εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα καταλῆγον, εἶναι τὸ ζήτημα τὸ περὶ τῆς διὰ θανάτου ποινῆς.

Ἐν τούτῳ ἐξεταστέον 1ον ἂν ἡ κοινωνία δι' οἱονδήποτε λόγον ἔχει δικαίωμα νὰ στερήσῃ τὸ ἄτομον τῆς φυσικῆς ζωῆς· καὶ 2ον ἂν τὸ ἄτομον ἀνήκει φυσικῶς καὶ ἠθικῶς ἀπολύτως εἰς ἑαυτό, ὥστε οὐδεὶς κίνδυνος νὰ ὑφίσταται μήπως ἡ κοινωνία θανατοῦσα τὸ ὡρισμένον τοῦτο ἄτομον, βλάπτει ἢ μᾶλλον κακουργεῖ διὰ τῆς πράξεως ταύτης ἕτερα παντελῶς ἀθῶα πρόσωπα.

Δὲν ἔχομεν ἀνάγκην ἐνταῦθα, νὰ ἐπικληθῶμεν τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπιεικείας καὶ τῆς φιλανθρωπίας· δὲν θὰ ἐξετάσωμεν ἂν ὁ θάνατος ὡς ποινὴ ἐπιβαλλόμενος εἶναι τῷ ὄντι ποινὴ ἢ μᾶλλον πολλῶν καὶ δεινῶν ἀπολύτρωσις· ἕτεροι ἂς προβάλλωσι τὸ ἄλλως ἰσχυρότατον ἐπιχείρημα, ὅτι ἐν περιπτώσει σπανίᾳ μὲν ἀλλὰ καὶ ἱστορικῇ καταδίκης ἑνὸς ἀθώου, ποία ἐπανόρθωσις τῆς ἐκτελεσθείσης θανατικῆς ποινῆς εἶναι δυνατή; Ἀλλ' ἐρωτῶμεν ἐν τίνι δικαιώματι ἀντιποιεῖται τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Χάρωνος ἡ κοινωνία; ἐν τίνι δικαιώματι καταρρίπτει ἐντὸς τῆς ἀνυπαρξίας ὃν ζῶν καὶ κινούμενον, ὅπερ αὐτὴ δὲν ἔπλασε. Τί συμβαίνει πέραν τοῦ τάφου ἀγνοοῦμεν πάντες ὁμοίως, καὶ αἰωνίως ἔσεται ἄγνωστον· ἀλλὰ δι' ἡμᾶς τοὺς ἐν τῷ παρόντι κόσμῳ καὶ διὰ τὸν νόμον αὐτόν, ὁ τάφος εἶναι τὸ ἀπόλυτον μηδέν, ἡ δὲ ζωὴ τὸ πᾶν ἐν τῷ παντί· ἀλλὰ δύνασθε νὰ μετρήσητε τὴν ἀχανῆ ταύτην διάστασιν τοῦ παντὸς ἀπὸ τοῦ μηδενός; Δὲν ἐπιτρέπω, κύριοι, τῇ κοινωνίᾳ νὰ ἀμβλυωπῇ πρὸς τὴν διάστασιν ταύτην καὶ νὰ παίζῃ ὡς ἄφρων παῖς μὲ τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον. Ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος εἶναι ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τῆς φύσεως· αὕτη διὰ τῆς ποικιλοτάτης καὶ πλουσιωτάτης αὐτῆς δυνάμεως παράγει καὶ διατρέφει τὸν ἄνθρωπον καὶ αὐτῇ μόνῃ δέδοται νὰ ὁρίσῃ τι περὶ τῆς τύχης αὐτοῦ.—Ἀλλ' ἀθώα τις καὶ νεανικὴ καρδία σφαδάζει αἱματόφυρτος ἐπὶ γῆς ὑπὸ δολοφόνου μαχαίρας πληγεῖσα, πατήρ τις ἢ ἐλπὶς τρυφερῶν καὶ ἀσθενῶν πλασμάτων ἐν τάφῳ ζοφερῷ πτῶμα ἄχρηστον κατάκειται· τὸ θῦμα κράζει καὶ ἐκδίκησιν ζητεῖ.....

Εὐφημεῖτε! εὐφημεῖτε! τὸ θῦμα μόνον ἀνάπαυσιν ζητεῖ παρ' ὑμῶν· δότε ἄρτον εἰς τὰ πεινῶντα τέκνα καὶ παραμυθίαν εἰς τὴν τάλαιναν μητέρα· ἄφετε τὸ θῦμα· ὑπάρχει καὶ ὑπὲρ τούτου ὁ μεριμνῶν. Μὴ προστίθετε εἰς τὸ πρῶτον θῦμα καὶ δεύτερον· μὴ ἐπάγετε τὴν πεῖναν καὶ τὰ δάκρυα καὶ εἰς ἕτερα τέκνα καὶ εἰς ἄλλην μητέρα· ἀρκεῖ αὐτοῖς ἡ αἰσχύνη τοῦ κακουργήματος καὶ πιστεύσατε ὅτι πολλοὺς θανάτους αὕτη ὑπερακοντίζει. — Ἀλλ' ὁ φονεύσας τὸν ὅμοιόν του ἄνθρωπον, ἀντιλέγουσι, κατέστη ἀνάξιος τῆς λογικῆς αὐτοῦ φύσεως, κατέπεσεν ἀπὸ τῆς τάξεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν τάξιν τῶν ζώων. — Καλῶς· τιμωρήσατε αὐτὸν ἐπαξίως· ἀλλὰ σὺ ὁ ἀπὸ τοῦ βάθους τοῦ σπουδαστηρίου σου ἐξαγγέλλων τὰς σοφὰς ταύτας γνώμας ποῦ ἦσο ὅτε ὁ σήμερον φονεὺς ἐλάμβανε παίδευσιν καὶ ἀγωγήν; διὰ τί δὲν ἐδίδασκες καὶ ἐνετύπους ἐντὸς τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τὴν ἠθικήν σου; τότε, τότε τί ἔπραττεν ἡ κοινωνία αὕτη ἡ τοὺς δημίους ἀδρότατα μισθοδοτοῦσα; ποῦ ἐγκατέλιπε τὸ περὶ τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν διάπλασιν τῶν τέκνων αὐτῆς καθῆκον; Παντὸς διαπραττομένου ἐγκλήματος, κύριοι, μέρος τι τῆς εὐθύνης, ἔστω καὶ ἐλάχιστον, φέρει καὶ ἡ κοινωνία, ἐν ᾗ ἐτράφη καὶ ἐπαιδεύθη καὶ ἔζησεν ὁ ἐγκληματήσας· καθότι ἢ ὁ πατὴρ αὐτοῦ παράδειγμα βίου καὶ διαγωγῆς αὐτῷ ἐχρησίμευσεν, ἢ ὁ διδάσκαλος κακῶς ἐδίδαξεν, ἢ ὁ ἱερεὺς ψεύδεσιν ἔθρεψεν αὐτόν, ἢ ἡ κυβέρνησις παρημέλησεν αὐτοῦ, ἢ ὁ διαβάτης ἠρνήθη αὐτῷ ἀπὸ τῶν πολλῶν περισσευμάτων τὸν ὀβολὸν τοῦ ἐλέους. Καὶ ὅμως ἐν ᾧ πᾶσαι αὗται αἱ ἀσχημίαι καὶ αἱ ἀθλιότητες ἀναντιρρήτως μαστίζουσι τὰς κοινωνίας τολμῶσι θανάτῳ νὰ καταδικάζωσι τὸν ἐν αὐταῖς τραφέντα καὶ πολλάκις ἐξ ἀνάγκης κακουργοῦντα!

Ἀλλὰ δὲν ἀρκοῦσιν ταῦτα· οὐδεὶς ἄν-

θρωπος ἀνήκει ἀπολύτως εἰς ἑαυτὸν καὶ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, πᾶν ὃν δι' ἀναγκαίου καὶ ἀδιαρρήκτου δεσμοῦ συνδέεται μετὰ τῶν περὶ ἑαυτοῦ ὄντων· ἐξαιρέτως δ' ἐν τῇ κακωνίᾳ ὁ δεσμὸς οὗτος τῆς ἀλληλεγγύης εἶναι ὁ συγκρατῶν καὶ διατηρῶν αὐτήν. Ἐκλείπει ἄνθρωπός τις· συγγρόμως στερεῖται καὶ ἡ κοινωνία ἑνὸς μέλους καὶ ἐλαττοῦται ὁ ἀριθμὸς μιᾶς οἰκογενείας· ἐκ τῆς ἐκλείψεως ταύτης ἴσως ἡ ἐπιστήμη πάσχει, ἡ ἐργασία ἐπιβαρύνεται ἀγαθόν τι ἀποτρέπεται. Καὶ ἂν ἐπικαλούμεθα τὴν ἀλληλεγγύην ὅταν πρόκειται καθῆκον τι ἢ ἐργῶδές τι ἔργον νὰ ἐπιβάλωμεν, εἶναι δίκαιον αὐτὴ αὕτη ἡ ἀλληλεγγύη νὰ μὴν ἐλαφρύνῃ κατ' ἐλάχιστον τὴν ποινὴν διαπραχθέντος τινὸς ἀδικήματος; Κηρύττετε ἀνάξιον τῆς ζωῆς τὸν δολοφόνον· ἀλλ' ἐὰν ὁ δολοφόνος εἶναι οὗτος μήτηρ ἢ πατὴρ οὗτινος τέκνον τι ἀπαλὸν καὶ εὔθραυστον ἔχει ἀπόλυτον ἀνάγκην; Ἐν τίνι δικαιώματι ἀποστερεῖτε αὐτὸ τοῦ φυσικοῦ προστάτου καὶ τροφοδότου;.... Ὦ! ἐὰν ἐνήργει ἀμέσως ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ δύναμίς τις ἀνωτέρα τῆς κοινωνικῆς δικαίως ἴσως ἤθελεν ὑποβάλει ὑπὸ τὸν πέλεκυν εὐρωστοτέρου δημίου αὐτὴν τὴν κοινωνίαν τὴν θανατοῦσαν τὸν πατέρα καὶ λέγουσαν εἰς τὰ ἀθῶα ὀρφανὰ *ὑπάγετε κατὰ κρημνοῦ καὶ ὀλέθρου! ἐστὲ κατηραμένα διὰ τὸν γεννήσαντα ὑμᾶς! ἰδοὺ φάγετε καὶ πίετε τὸ αἷμα ἐξ οὗ ἐβλαστήσατε! ὁ ἥλιος δὲν φωτοβολεῖ πλέον δι' ὑμᾶς, ἡ γῆ ἀρνεῖται ὑμῖν τροφὴν καὶ ἐγὼ ἀποτροπιάζομαι καὶ βδελύττομαι ὑμᾶς· ὑπάγετε, παρακολουθήσατε, ἂν θέλετε, τὸν πατέρα σας εἰς τὸν ἄτιμον τάφον!....*

Ἀλλ' ἀποστρέψωμεν τὰ βλέμματα ἡμῶν ἀπὸ τῶν φρικαλεοτήτων τούτων, καὶ ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ φυσικὰ καὶ γαλήνια ὕδατα ἀφ' ὧν παρεκλίναμεν.

Τοῦ καταρτισθέντος πολιτεύματος, καθ' ἃς ἀρχὰς διετυπώσαμεν, ἐνεργὸς δύναμις εἶναι ἡ Κυβέρνησις· ἡ δὲ νόμιμος αὐτῆς ἐξουσία αὐστηρῶς περιορίζεται ἐν τοῖς διαγεγραμμένοις διὰ τῶν θεμελιωδῶν τῆς πολιτείας θεσμῶν ὅροις. Ἀλλ' ἂν κατὰ τοῦτο ἡ κυβέρνησις εἶναι κατωτέρα τῶν νόμων, διότι ἀπ' αὐτῶν ἐξήρτηται καὶ τούτους καλεῖται νὰ ἐνεργήσῃ, ὑπάρχει τι ὅμως, ἐν τῇ λογικῇ τοῦ ἀνθρώπου φύσει ἐδρεῦον, καθ' ὃ ἡ Κυβέρνησις μεταρσιοῦται εἰς ἀνώτερον ὕψος τῶν καθεστηκότων νόμων. Τῷ ὄντι· παραδεχόμενοι τὸν ἄνθρωπον τελειοποιήσιμον καὶ προόδου ἐπιδεκτικόν, μεταβαίνοντα ἀπὸ μιᾶς λογικῆς σειρᾶς ἰδεῶν εἰς ἑτέραν εὐρυτέραν καὶ ἀληθεστέραν, ἀπὸ αἰσθημάτων τινῶν ταπεινῶν εἰς ἄλλα ὑψηλότερα καὶ εὐγενέστερα, παραλάσσοντα κατὰ τὰς σχέσεις καὶ τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ, καταφθάνομεν εἰς τὴν ἀπόλυτον ἀνάγκην τῆς μεταλλαγῆς τῶν θεσμῶν καὶ νόμων τῆς πολιτείας, τῶν ἐν παρελθούσῃ τινὶ ἀλλοίᾳ κοινωνικῇ καταστάσει θεσμοθετηθέντων, συνῳδὰ τῷ νεωτέρῳ πνεύματι, τοῖς νεωτέροις αἰσθήμασιν καὶ ταῖς ἀνάγκαις τῆς κοινωνίας· ἐν ἄλλοις λόγοις τὴν βαθμιαίαν πορείαν καὶ προσέγγισιν τοῦ θετικοῦ Δικαίου πρὸς τὸ ἀπόλυτον· καὶ ἡ ὑψίστη αὕτη λειτουργία, τὸ κατ' ἐξοχὴν ἀνθρώπινον τοῦτο καθῆκον τῇ Κυβερνήσει ἀνατίθεται. Δὲν ἀρκεῖ μόνον ἀπὸ τῶν ἐνόντων νὰ δημιουργήσῃ τὴν ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν τοῦ λαοῦ εὐδαιμονίαν· ἀλλ' ὑποχρεοῦται καὶ νὰ μεταβάλῃ διὰ νομίμου καὶ εἰρηνικῆς ὁδοῦ αὐτὰ τὰ ἐνόντα εἰς κρείττονα, ἀντλοῦσα πάντοτε ἐκ τῆς καρδίας καὶ τοῦ πνεύματος τῶν κυβερνωμένων, ὅπως ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς κοινωνίας τὰς ἄλλως ἀναποφεύκτους αἱματηρὰς ῥήξεις καὶ μὴ ὑποβάλῃ αὐτὴν εἰς ἀδήλους κλονισμούς. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐν πάσῃ ἐπαναστάσει λογικῶς καὶ ἐνώπιον τοῦ Ἀπολύτου Δικαίου αὐτὴ ἡ ἀνασκελιζομένη κυβέρνησις φέρει τὴν εὐθύνην ἅπασαν. Καὶ ἂν Κυβέρνησίς τις ἦναι ὄντως ἀγαθή, δικαία καὶ πατριωτική, ἀποστρέφεται ὅμως νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὸ πνεῦμα τὸ νεωτερίζον τῆς κοινωνίας, ἡ ἀγαθότης αὕτη καὶ ἡ δικαιοσύνη οὐδόλως ἐξουδετεροῖ τὸ νόμιμον καὶ δίκαιον τῆς ἐπαναστάσεως· διότι ὅσον εὐτυχὲς καὶ ἥρεμον καὶ γαλήνιον καὶ ἂν ᾖ τὸ παρόν, ὑπάρχει τι ὑψηλότερον τῆς ἡσυχαζούσης ταύτης εὐτυχίας, λογικώτερον καὶ ἀνθρωπινώτερον ἐν τῷ μέλλοντι, πρὸς ὃ ἐνθουσιῶσιν ὅμμασι καὶ διαφλεγομένῃ καρδίᾳ ἀκαταπαύστως τείνει ὁ ἄνθρωπος.

Ἀλλὰ καὶ αὗται αἱ ἀρχαί, ἃς ἐν τῇ

παρούσῃ πραγματείᾳ στοιχειωδῶς ἀνεγράψαμεν, αὐτὰ τὰ λογικὰ ὅρια τὰ τεθέντα μεταξὺ τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς κοινωνίας εἶναι *μέλλον τι* διὰ τὸν ἄνθρωπον. Πρὶν ἢ καταφθάσῃ εἰς τὸν λιμένα τοῦτον, ἀνάγκη ἀμάχητος δι' ὠκεανοῦ δακρύων καὶ αἵματος νὰ διαπλεύσῃ. Ἀτενίσατε τὸ πρόσωπον τῆς οἰκουμένης· τί βλέπετε; ἐνταῦθα μὲν κάθηται δεσπότης βρενθυόμενος ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ, ἐν ᾧ ἑκατομμύρια ὁμοίων του ἀνθρώπων δίκην ἀγελῶν καταπλημμυροῦσι τὸ κράτος του· ἐκεῖθεν ἀκούεται ὁ βαρὺς στεναγμὸς ἀγρυπνοῦντος καὶ καταφθινομένου ἐν τῇ ἐργασίᾳ ἐργάτου, ὅπως θρέψῃ ὄντα δυστυχῆ· ἡ μεγαλούπολις ἐκείνη δὲν φαίνεται ὡς μυρμηκιὰ κακούργων καὶ ἀνεστίων; Διὰ τί ὁ λαὸς οὗτος ἀλυσσίδετος ἕρπει κατόπιν τῆς σκιᾶς ἑτέρου ἀδελφοῦ λαοῦ; πέραν, πέραν τῆς Εὐρώπης δοῦλοι καὶ δεσπόται ἀνδράποδα καὶ ἀνδραποδισταὶ διακρίνονται· ἕτεροι τὰ εἴδωλα τῆς ἀρχαιότητος εἰσέτι προσκυνοῦσιν· καὶ τὰ δίποδα ταῦτα ὄντα τὰ τρέχοντα εἰς τοὺς δρυμοὺς καὶ φάραγγας, γυμνὰ καὶ πειναλέα, παντὸς νόμου καὶ ἀληθείας ἀμοιροῦντα, ἄνευ οἴκου καὶ ἑστίας, τὰ ἐν ἄλσεσι κατακλινόμενα, τὰ ἄγρια τὴν μορφὴν καὶ τὸ ὄνομα εἰς τίνα τάξιν ζώων ἀνάγονται; Σεμνύνεται ἡ Εὐρώπη ἐπὶ προόδῳ καὶ πολιτισμῷ· ἀλλ' ὄχι, ὄχι καὶ ἡ ἀνθρωπότης. Τί κατωρθώθη μέχρι τοῦδε; ἓν τρίτον τῆς γῆς οἰονεὶ πεπολιτισμένον καὶ ἐλεύθερον, ἐν ᾧ τὰ δύο τρίτα τυφλὰ καὶ δοῦλα τῆς φύσεως διατελοῦσιν. Αἰῶνας ὅλους ἡ ἱστορία ἀριθμεῖ· πότε εἰς τὰ πλήθη ταῦτα ἀκτὶς ἐλευθερίας καὶ ἀληθείας θὰ ἐπιλάμψῃ; τίς θὰ χειραγωγήσῃ αὐτὰ εἰς τὸν τραχὺν τῆς προόδου δρόμον καὶ τὸν ἀνθρωπισμόν;

Τὸ καθῆκον τῶν πεπολιτισμένων ἡμῶν καὶ τὸ δικαίωμα τῶν βαρβάρων ἐκείνων.

Κ. ΙΕΡΟΚΑΗΣ.

ΒΡΑΧΕΙΑ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

ΤΗΣ

ΚΑΤΑ ΠΛΑΤΩΝΑ ΤΕΛΕΙΑΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

(Συνέχεια ἴδε φυλ. Δ'.)

Παρ' οὐδεμιᾷ δημοκρατίας οὐδὲν ἀγαθὸν προσεδόκα ὁ Πλάτων πρεσβεύων ὅτι οὐδαμοῦ οὐδέποτε τὸ πλῆθος δύναται ν' ἀποβῇ ἐπήβολον τῆς ἐπιστήμης ἐκείνης, δι' ἧς καὶ μόνης τὰ τῆς πόλεως σαφῶς διοικοῦνται· μάλιστα δὲ ἐκ τῆς τῶν Ἀθηναίων ἧς ἡ ἄκρατος ἐκείνη ἐλευθερία τοσούτων καὶ τηλικούτων κακῶν διηνεκὴς ἐγένετο πηγή. Ἐν τῇ πολιτείᾳ ταύτῃ, λέγει ὁ Πλάτων, πᾶς τις καί τοι τῆς ἀληθοῦς πολιτικῆς ἐπιστήμης ἀπόκληρος καὶ πάσης βεβαίας ἀρετῆς ἐστερημένος εἰκῆ ἠδύνατο ν' ἀντιποιῆται τοῦ διοίκειν τὰ τῆς πόλεως προτιθέμενος μᾶλλον δι' αἰσχρῶν κολακειῶν νὰ φενακίζῃ τοὺς ἑαυτοῦ πολίτας ἢ ἀληθῶς νὰ κυβερνᾷ. Αὐτὸν δὲ τὸν δῆμον ὁ Πλάτων ποῦ μὲν διασύρει παραληροῦντα, ποῦ δὲ προσφυῶς παραβάλλει πρὸς ναύκληρον, κατὰ μὲν τὸ μέγεθος καὶ τὴν ῥώμην τοῦ σώματος μεταξὺ πάντων τῶν ἐν τῇ νηῒ διακρινόμενον, ἀλλ' ὑπόμωρον καὶ ἀμβλύνουν καὶ τῶν ναυτικῶν πραγμάτων ἀνεπιστήμονα. Οἱ δὲ ναῦται (λέγει) περὶ τῆς διοικήσεως τῆς νηὸς διαγωνίζονται πρὸς ἀλλήλους νομίζων ἕκαστος ἑαυτὸν ἄξιον τῆς ἀρχῆς ταύτης καί τοι οὔτε τὴν τέχνην οὐδεὶς τούτων οὐδέποτε ἔμαθεν, οὔτε τὸν ἑαυτοῦ διδάσκαλον, ὑφ' οὗ καὶ τὸν χρόνον ἐν ᾧ αὐτὴν ἐδιδάχθη δύναται νὰ δείξῃ. Ἔπειτα, προστίθησι, διϊσχυρίζονταί τινες ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι διδακτόν· ἐὰν δέ τις τοὐναντίον διατείνηται τοῦτον πάντες προθυμοποιοῦνται νὰ διασπάσωσι. Περικεχυμένοι δ' ἀεὶ περὶ τὸν ταλαίπωρον ναύκληρον δέονται καὶ πάντα κάλων κινοῦσιν, ὅπως αὐτοῖς ἐγχειρίσῃ τὴν διοίκησιν· καὶ ἂν μὴ αὐτοί, ἀλλ' ἄλλοι τινὲς αὐτὸν πείσωσι, τούτους ἢ ἀναιροῦσιν ἢ ἐκ τῆς νηὸς ἐκβάλλουσιν. Ἐπὶ τέλους τοῦ γενναίου ἐκείνου ναυκλήρου ὑπὸ τοῦ ἀκράτου ἢ τοῦ μανδαγόρα ναρκῶντος, γίνονται κύριοι τῆς νηός, πάντα τὰ ἐν αὐτῇ κατὰ τὸ δοκοῦν διαχειρίζουσιν, ἐπὶ πότων καὶ εὐωχίας τρέπονται καὶ τὸ πλοῖον τοῖς ἀνέμοις παραδόντες νομίζουσιν ὅτι εὐπλοοῦσιν. Ἐπὶ τούτοις ἐπαινοῦσιν ὡς τῶν ναυτικῶν πραγμάτων ἔμπειρον πάντα, ὅστις δύναται εἴτε πείθων εἴτ' ἀναγκάζων τὸν ναύκληρον νὰ συντελέσῃ εἰς τὸ ν' ἁρπάσωσιν αὐτοὶ τὴν διοίκησιν· περὶ δὲ τοῦ ἀληθοῦς κυβερνήτου, ᾧ τινι προσήκει τὸ φροντίζειν τῆς τοῦ ἔτους ὥρας, τοῦ οὐρανοῦ, τῶν ἀστέρων, τῶν ἀνέμων καὶ πάντων ἐκείνων, ὅσα τὴν τέχνην ταύτην ἀποτελοῦσι παντάπασιν ἀδιαφοροῦσιν. Ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων τὴν κατάστασιν προσφυῶς ὁ Πλάτων διεζωγράφισεν. Ἀλλαχοῦ δὲ πικρότατος τῶν Ἀθηναίων ἐπιτιμητὴς γινόμενος, παρεικάζει τὸν δῆμον τοῦτον πρὸς θηρίον μέγα καὶ ἄλκιμον, οὗτινος ὅστις ἂν κατανοήσῃ τὰς ὁρμὰς καὶ ἐπιθυμίας καὶ τίνι τρόπῳ προσερχόμενος αὐτῷ ἤθελε τὸ μεταχειρίζεται καὶ προσέτι διὰ τίνων μὲν φωνῶν ἐξαγριοῦται διὰ τίνων δὲ πραΰνεται, οὗτος βεβαίως προσηκόντως δύναται νὰ νομισθῇ τῆς σωφροσύνης διδάσκαλος. Τοιαύτην λοιπὸν τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος πολιτικὴν κατάστασιν ὁ φιλόσοφος δυσχεραίνων ἐκέλευσεν ὑπὸ τοῦ σφοδροτάτου τῆς ὀχλοκρατίας μίσους παροξυνόμενος, ὅπως ὁλοσχερῶς ὁ ὄχλος τῶν τῆς πολιτείας πραγμάτων ἀποκλείηται. Τίνες δὲ κατὰ Πλάτωνα πρέπει νὰ βασιλεύωσιν; Ἐκεῖνοι οἵτινες διαπρέποντες ἐπὶ τῇ ἁγνότητι τῶν ἠθῶν ἠδυνήθησαν διὰ συντόνου περὶ τὴν φιλοσοφίαν σπουδῆς νὰ κατανοήσωσι τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ πανθ' ὅσα εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀναφέρονται τουτέστιν οἱ σοφοὶ ἢ οἱ φιλόσοφοι κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ Πλάτωνος. Οὐχὶ δ' ἀπεικὸς κρίνομεν νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα αὐτοὺς περὶ τούτου τοῦ ἰδίου Πλάτωνος περιφήμους λόγους: «Ἐὰν μὴ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἐν ταῖς πόλεσιν, ἢ οἱ βασιλεῖς τε νῦν λεγόμενοι καὶ δυνάσται φιλοσοφήσωσιν γνησίως τε καὶ ἱκανῶς καὶ τοῦτο εἰς ταὐτὸν ξυμπέσῃ δύναμίς τε πολιτικὴ καὶ φιλοσοφία, τῶν δὲ νῦν πορευομένων χωρὶς ἐφ' ἑκάτερον αἱ πολλαὶ φύσεις ἐξ ἀνάγκης ἀποκλεισθῶσιν, οὐκ ἔστι κακῶν παῦλα ταῖς πόλεσιν· δοκῶ δὲ οὐδὲ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει· οὐδὲ αὕτη ἡ πολιτεία μή ποτε πρότερον φυῇ τε εἰς τὸ δυνατὸν καὶ φῶς ἡλίου ἴδῃ, ἣν νῦν λόγῳ διεληλύθαμεν,»

Περὶ τῆς ἀγωγῆς καὶ τῶν καθηκόντων ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν.

Αἱ γυναῖκες πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἐάν τις κατά τινα τρόπον ἐξαιρέσῃ μόνην τὴν Λακεδαίμονα τὸ αὐτὸ σχεδὸν μέρος τῆς πόλεως ἀπετέλουν ὅπερ καὶ οἱ δοῦλοι. Ἐν ᾧ δὲ τοσαύτη περὶ τῆς τῶν παίδων ἀγωγῆς ἐγένετο πρόνοια τὴν ὀρθὴν καὶ προσήκουσαν ἀγωγὴν τῶν παρθένων περί οὐδενὸς ἐποιοῦντο. Ἐν Ἀθήναις ὁ Σόλων θεὶς ἀκριβεῖς περὶ τῆς ἀγωγῆς καὶ διδασκαλίας τῶν παίδων νόμους, περὶ τῶν παρθένων οὐδένα ἔθηκεν, ἀλλὰ τοὐναντίον ἐπέτεινε τὴν αὐστηρὰν ἐπιτήρησιν, ἥτις συνεῖχε τὰς γυναῖκας. Ἀείποτε σχεδὸν διέτριβον ἐν τῷ ἐνδοτάτῳ τῆς οἰκίας μέρει, ὅπερ γυναικωνῖτης ἐνομίζετο καὶ εἰς ὃ οὐδεὶς προσήρχετο πλὴν τῶν ἐγγυτάτω κατὰ γένος· οὔτε εἰς τὰ μεγάλα συμπόσια ἐπίσης ἐκαλοῦντο οὔτε ἄλλην τινὰ εὐκαιρίαν τοῦ διαπλάσσειν τὸ ἑαυτῶν ἦθος εὕρισκον, καθόσον ὅσα πράγματα καλλιεργοῦσι τὴν φύσιν καὶ τὸν νοῦν μορφώνουσι καὶ παιδεύουσι ταῦτα ἢ ὑπὸ μόνων τῶν ἀνδρῶν ἐδιδάσκοντο τῶν κατὰ μηδένα τρόπον δυναμένων ταῖς γυναιξὶ νὰ προσέλθωσι καὶ συνομιλήσωσιν ἢ ἐν δημοσίοις τόποις, εἰς οὓς τὸ φοιτᾷν ἐνομίζετο ἀνάρμοστον εἰς γυναῖκας. Τούτου δ' ἕνεκα τῆς γνώσεως πάντων τούτων παντάπασιν ἀπελείποντο· πᾶσα δὲ ἡ ἀγωγὴ αὐτῶν συνίστατο εἰς τὸ μανθάνειν ἔργα τινά, ὡς τὴν ἐριουργίαν, τὴν ὑφαντικὴν ἢ εἰς τὸ ἀσκεῖν τὴν ἐπίπονον ἐκείνην τέχνην τῆς γυναικείας θεραπείας καὶ κομμώσεως. Ὅτε δὲ οἱ ἄνδρες ἔξω τῆς οἰκίας ὄντες ἢ ἐν τῇ ἀγορᾷ διέτριβον ἢ τοῖς λόγοις τῶν φιλοσόφων παρῆσαν ἢ τὰ ἐργαστήρια τῶν δημιουργῶν ἐπεσκέπτοντο ἢ ἐν τοῖς γυμνασίοις διεπόνουν τὸ σῶμα, αἱ γυναῖκες ἔνδον τῆς οἰκίας κεκρυμμέναι πάσης τῆς τε ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος θεραπείας καὶ μορφώ-

σεως ἔμεινον ἐστερημέναι. Τῆς ὀλιγωρίας ταύτης ἐν ᾗ ἔκειντο ἀπερριμμέναι αἱ γυναῖκες φαίνεται ὅτι ὁ Πλάτων ἠθέλησε ν' ἀπαλλάξῃ αὐτάς, καθ' ἃ καὶ ὁ μέγας αὐτοῦ μαθητής, δοξάζων ὅτι ἐν οἵᾳ δήποτε πολιτείᾳ, ἐὰν ὅ,τι εἰς τὰς γυναῖκας ἀναφέρεται ἔχει κακῶς ἐν ταύτῃ τὸ ἥμισυ τῆς πόλεως μένει ἄνευ νόμων «τέλειον γάρ καὶ οὐδ' ἥμισυν δεῖν τὸν νομοθέτην εἶναι τὸ θῆλυ μὲν ἀφιέντα τρυφᾶν καὶ ἀναλίσκειν διαίταις ἀτάκτως χρώμενον, τοῦ δ' ἄρρενος ἐπιμεληθέντα τελέως, σχεδὸν εὐδαίμονος ἥμισυ βίου καταλείπειν αὐτὸ διπλασίου τῇ πόλει.» Ὅθεν καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ τῆς πολιτείας σπουδάζει ν' ἀποδείξῃ ὅτι, καίτοι αἱ γυναῖκες κατὰ τὴν τοῦ σώματος ῥώμην τῶν ἀνδρῶν ἀπολείπονται, ἀλλ' ὅμως πρὸς πάντα ὅσα δήποτε πράτουσιν οἱ ἄνδρες οὐχ ἧττον τούτων ἡ φύσις αὐτὰς ἐπιτηδείας κατεσκεύασεν.

Ἰδοὺ νέον τοῦ Πλάτωνος παράδοξον πολλάκις ἐν ὑστέροις χρόνοις ἐπαληφθὲν καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς πολλῶν σοφῶν τὴν προσοχὴν ἐφελκῦσαν. Ἐν τούτῳ πάλιν ὁ μὲν σκοπὸς τοῦ φιλοσόφου θέλοντος νὰ καταστήσῃ τὴν ἐν τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι τοῦ γυναικείου φύλου κατάστασιν κρείττονα, εἶνε ἐπαινετός, ἀλλ' ὤφειλε μᾶλλον νὰ ἐπιστήσῃ τὴν ἑαυτοῦ προσοχὴν εἰς ἐκεῖνο, ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖ, ὅτι δηλαδὴ αἱ γυναῖκες κατὰ τὴν σωματικὴν ῥώμην τῶν ἀνδρῶν ἀπολείπονται, ἵνα μὴ τὴν φυσικὴν ἐκείνην ἑκατέρου φύλου διαφοράν, ἥτις ὁμολογουμένως, οὐ μόνον ἐν τῷ σώματι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ψυχῇ ἔμφυτος ὑπάρχει καὶ τὴν ἐκ ταύτης ἀναγκαίαν προερχομένην διαφορὰν περί τε τὴν ἀγωγὴν καὶ τὰ ἔργα κακῶς παραβλέψῃ.

(Ἕπεται συνέχεια.)

ΤΟΡΚΟΥΑΤΟΣ ΤΑΣΣΟΣ

(Συνέχεια ἴδε φύλ. Δ'.)

Μεταβὰς εἰς Μαντούαν μόλις ἐπρόφθασε νὰ λάβῃ τοὺς ἀποχαιρετισμοὺς τοῦ πατρός του. Ὁ δυστυχὴς Βερνάρδος ἐχάρη ὡς μέλλων ν' ἀποθάνῃ εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ υἱοῦ του καὶ ἐτελεύτησεν εὐχαριστημένος ἐλπίζων νὰ ἐνταμώσῃ εἰς τὴν αἰωνίαν ζωὴν τὴν περιληφθεῖσαν τοῦ Πορκίαν καὶ διότι ἐγκατέλιπεν υἱὸν τοῦ ὁποίου ἡ πατρικὴ στοργὴ καὶ ἡ φωτοβόλος δόξα ἀντήμειψαν τὰς βασάνους καὶ δυστυχίας τῆς πολυπαθοῦς του ζωῆς. Ὁ Βερνάρδος ἀπέθανε τῇ 3 Σεπτεμβρίου 1569.

Τεθλιμμένος ὁ Τάσσος καὶ βαρέως φέρων τὸν θάνατον τοῦ ἀγαπητοῦ του πατρός, ἀφοῦ εὐχαρίστησεν τὸν εὐγενῆ καὶ γενναῖον δοῦκα τῆς Μαντούας διὰ τὴν φιλίαν καὶ προστασίαν ἃς παρέσχε τῷ πατρί του καὶ διὰ τὰς τιμὰς ἃς προσέφερε εἰς τὸν νεκρόν του, ἐπανῆλθεν ἀμέσως εἰς Φερράραν, ὅπου προητοιμάζοντο οἱ γάμοι τῆς πριγκιπήσσης Λουκρητίας δ' Ἔστε μετὰ τοῦ δουκὸς τοῦ Οὐρβίνου, Μαρία δὲ λα Ῥοβέρ.

Τελεσθέντων μετὰ μεγάλης πομπῆς τῶν γάμων καὶ ἀναχωρησάσης τῆς Λουκρητίας, ἡ Λεονώρα ἀπομονωθεῖσα ἐδιπλασίασε τὴν πρὸς τὸν ποιητήν μας κλίσιν της, τόσον δὲ φανερὰ ἐδείκνυε τὴν προτίμησιν της, ὥστε ἐπέσυρε τὰ βλέμματα πάντων τῶν αὐλικῶν.

Ἡ εὔνοια τῆς λατρευομένης εὐγενοῦς πριγκιπήσσης καὶ οἱ ἔπαινοι διὰ τὰ ἐξ γραφέντα εἰς ὀλίγους μῆνας ἄσματα ὑπὸ τὴν ἔμπνευσιν τῆς ποιήσεως κατὰ τοῦ ἔρωτος ἐνεθουσίασεν τὸν ἐρωτευμένον Τορκουάτον.

Ἀλλὰ ὀλίγον διήρκεσεν ἡ εὐτυχία αὕτη, καθόσον μικρὸν μετὰ τὴν ἄφιξίν του εἰς Φερράραν ἠκολούθησε τὸν καρδινάλιον Λουδοβῖκον εἰς Γαλλίαν, ὅπου μετέβαινεν, ἵνα συννενοηθῇ μετὰ τοῦ Βασιλέως Καρόλου ἐννάτου περὶ τῆς ὑποθέσεως τῶν Καλβινιστῶν καὶ περί τινων προνομιῶν τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ ταξείδιον δὲ τοῦτο ἐγένετο ὀλίγον χρόνον πρὸ τῆς ἀποτροπαίου σφαγῆς τῶν Καλβινιστῶν κατὰ τὴν δύσφημον νύκτα τοῦ Ἁγ. Βαρθολομαίου.

Ὁ Κάρολος βασιλεὺς πολυμαθής, προστάτης τῶν γραμμάτων καὶ ποιητὴς γνωρίζων ἤδη τὸν ποιητὴν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Ρινάλδου καί τινων τεμαχίων τῆς ἀπελευθερωθείσης Ἱερουσαλήμ,

εἰς τὴν ὁποίαν οἱ Γάλλοι ὑποκρίνονται τὸ καλλίτερον μέρος, ἐννοήσας πρὸς τούτοις τὴν ἀξίαν καὶ τὴν μέλλουσαν δόξαν τοῦ νεαροῦ ποιητοῦ προσεπάθησε νὰ τὸν ἐνθαρρύνῃ δεξιούμενος καὶ τιμῶν αὐτὸν ἐξαιρέτως. Πολὺ δὲ ἠρέσκετο νὰ συνομιλῇ μετ' αὐτοῦ, εὑρίσκων τέρψιν εἰς τὰς εὐφυεῖς καὶ κριτικωτάτας ἀπαντήσεις του· π. χ. γινομένης ποτὲ φιλονεικίας μεταξύ των περὶ τοῦ ποῖον εἶναι τὸ μέγιστον δυστύχημα, ὃ δύναταί τις νὰ δοκιμάσῃ ἐν τῇ ζωῇ του, ὁ Τάσσος εἶπε τὰ ἑξῆς· Ἡ μεγαλειτέρα δυστυχία εἶναι ἡ ζωὴ γέροντος βεβαρυμένου ὑπὸ τὰ ἔτη καὶ τὰς δυστυχίας, μὴ ἔχοντος δὲ μήτε χρήματα διὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ὑλικὰς ἀνάγκας του, μήτε τὰ βοηθήματα τῆς φιλοσοφίας, ὅπως ὑποφέρῃ καρτερικῶς τὰς στερήσεις του. Ἡ ἀπάντησις αὕτη καταδεικνύει ἅπασαν τὴν δύναμιν τοῦ πνεύματος καὶ τὴν εὐπαιδευσίαν τοῦ ποιητοῦ μας, ἅτινα τῷ ἐγένοντο πολλῶν δυστυχιῶν αἴτια.

Μ' ὅλην ὅμως αὐτὴν τὴν εὔνοιαν, ἣν ἐφαίνετο ὅτι ἔχαιρεν ὁ Τάσσος παρὰ τῷ Καρόλῳ, ἡ πενία εἰς ἣν περιῆλθε κατὰ τὴν διαμονήν του ἐν Γαλλίᾳ ὑπῆρξε μεγίστη, αἰτία δὲ τούτου φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε ἡ δυσαρέσκεια καὶ ἡ κατ' αὐτοῦ δυσμένεια τοῦ καρδιναλίου προστάτου του, ὡς διατηροῦντος στενὰς σχέσεις μετὰ τοῦ δουκὸς τῆς Γύζης, πολιτικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ ἀρχηγοῦ τῶν καθολικῶν, καὶ τὰ πάντα μετερχομένου ὅπως ἁρπάσῃ ἀπὸ τὰς ἀδυνάτους χεῖρας τοῦ Καρόλου τὸν θρόνον, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ φιλία καὶ ὁ ἐνθουσιασμὸς ὃν ἐδείκνυε πρὸς τὴν Μαργαρίταν πιστὴν καθολικὴν μὴ ἀγαπῶσαν καὶ ἀντιπολιτευομένην τὸν σύζυγόν της ὡς καλβινιστήν· ἀδελφὴν δὲ τοῦ Καρόλου καὶ σύζυγον τοῦ βασιλέως τῆς Ναβάρρας Ἑρρίκου Δ. Καλβινιστοῦ καὶ ἀρχηγοῦ τῶν ὁμοθρήσκων του.

Φαίνεται, ὅτι ὁ Τάσσος, βασιζόμενος εἰς τὰς σχέσεις του πρὸς τὴν Μαργαρίταν καὶ τὸν δοῦκα τῆς Γύζης, ἢ ὑπὸ τούτων παρακινηθείς, ἐξεφράσθη κατὰ τῆς μακροθυμίας ἣν ἐδείκνυε ὁ καρδινάλιος Λουδοβῖκος δ' Ἔστε πρὸς τοὺς *αἱρετικούς*. Ὁ πρὸς τὸν καθολικισμὸν λοιπὸν ζῆλός του, ὡς ὁ ἴδιος ἔν τινι ἐπιστολῇ του λέγει, προὐκάλεσε τὴν δυσμένειαν τοῦ καρδιναλίου, ὅστις τόσον ἐθύμωσε κατ' αὐτοῦ, ὥστε ἀπεποιήθη νὰ τοῦ ἀνανεώσῃ τὰ ἐνδύματα, ἃ πρὸ ἔτους ἐφόρει. Ταῦτα διηγοῦνται οἱ βιογράφοι του **Gay Patien** καὶ ὁ **Balzac**, ὅστις λέγει ὅτι ἀνεχώρησε τῶν Παρισίων μὲ τὸ αὐτὸ ἔνδυμα ὅπερ ἔφερε ἐκεῖ μεταβάς· ἔτι δὲ ὅτι ἕνεκα τῆς κατατρυχούσης αὐτὸν πενίας ἠναγκάσθη νὰ δανεισθῇ παρά τινος φίλου ἓν δουκάτον, καὶ ἑβδομάδα μὲ τοῦτο διετηρήθη. Λέγουσι δέ τινες ὅτι τότε ἔγραψε τὸ ὡραῖον καὶ δεικνύον φανερῶς τὴν δυστυχίαν εἰς ἣν εὑρίσκετο δωδεκάστιχον ἄσμάτιον, καὶ δι' οὗ ἐζήτει παρὰ τῆς γαλῆς του, ὅπως τῷ δανείσῃ τὴν νύκτα τὸ φῶς τῶν λαμπόντων ὀφθαλμῶν της, ὡς μὴ ἔχων χρήματα πρὸς ἀγορὰν κηρίου.

Πᾶς τις θέλει παραξενευθῇ ἀναλογιζόμενος πῶς ὁ Κάρολος μετὰ τὰς τόσας περιποιήσεις καὶ τιμὰς ἃς αὐτῷ ἐπεδαψίλευε, τὸν ἄφησε νὰ περιέλθῃ εἰς τοιαύτην οἰκρὰν κατάστασιν. Κατὰ τὰ λεγόμενα τοῦ πατρὸς **Serrassi**, ἑνὸς τῶν ἀκριβεστέρων βιογράφων του, ὁ Κάρολος ἔδιδεν εἰς αὐτὸν ἀφθόνως χρήματα, ἀλλ' αὐτὸς ὑπὸ αἰσθήματος φιλοσοφικῆς ὑπερηφανίας, δὲν τὰ ἐδέχετο. Βεβαίως τοῦτο δὲν εἶναι πιθανόν, καὶ τῇ γνώμῃ ταύτῃ συντάσσονται οἱ πολλοὶ τῶν βιογράφων του, παραδεχόμενοι ὅτι ὁ Κάρολος ποσῶς δὲν τὸν ἐβοήθησεν, ὡς δυσαρεστηθεὶς κατ' αὐτοῦ διότι ἔν τινι συναναστροφῇ ὡμίλησεν αὐθαδῶς κατὰ τῆς θρησκείας, συνιστῶν τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως καὶ τὴν ἀνεξιθρησκείαν· τοῦτο δὲ εἰς ἐποχήν, καθ' ἣν Αἰκατερίνη ἡ τῶν Μεδίκων προητοίμαζε τὴν αἱματηρὰν καὶ μετὰ φρίκης μνημονευομένην νύκτα τοῦ Ἁγ. Βαρθολομαίου.

Ταῦτα τὰ λυπηρὰ συμβάντα ἐπεσκότισαν τὸν λαμπρὸν ἀστέρα τοῦ Τάσσου, ἀλλὰ δὲν ἔσβεσαν αὐτόν, ἀνερρίπισαν ὅμως τὰ ὀλέθρια ἐκεῖνα προαισθήματα, ἅτινα εἶχον καταλάβει αὐτὸν κατὰ τὴν νεανικήν του ἡλικίαν, ὅτε ἀπὸ παντοῦ τὸν περιεκύκλουν δυστυχίαι καὶ κατέστρεψαν τὴν ἰδέαν, ἣν εἶχε τότε σχηματίσει περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι ἐγεννήθη διὰ νὰ εὐτυχῇ διαρκῶς.

ΜΕΡΟΣ Β.

—

Μέχρις ἐδῶ ἡ ζωὴ τοῦ ἐνδόξου ποιητοῦ μας ἔρρεεν ὡς τὰ διαυγῆ ὕδατα μεγαλοπρεποῦς ποταμοῦ ἐν ὥρᾳ θέρους. Ἀλλ' ὡς αὐτὰ ἀμέσως συνταράσσει καὶ θολόνει ἢ ὑπὸ παιδὸς ῥιπτόμενος χάριν παιδιᾶς λίθος, ἢ ἕνεκεν αἰτίας, προερχομένης ὑπὸ κούφου καὶ ἀμοίρου καλαισθησίας ἢ ἄλλων λόγων, οὕτω καὶ αἱ ἐπίλοιποι ἡμέραι τοῦ Τάσσου ἐπεσκοτίσθησαν καὶ ἀπὸ τοῦδε δὲν θὰ ἀνατείλωσι δι' αὐτὸν ἢ ἡμέραι, πικριῶν, δυστυχιῶν, καὶ βασάνων, ποῦ καὶ ποῦ δὲ ὡς ἡ ὑπολάμπουσα ἐν νυκτὶ θυελλώδει ἀστραπὴ ἡμέραι εὐτυχίας καὶ χαρᾶς. Αἰτία δὲ τούτου ὑπῆρξεν ἡ ἄδικος κατ' αὐτοῦ δυσμένεια τοῦ Καρόλου καὶ τοῦ προστάτου Καρδιναλίου δ' Ἔστε, ἕνεκα τῶν ἰδεῶν ἃς ἐξέφρασε περὶ θρησκευτικῆς ἐλευθερίας. Ἀληθῶς ἀναλογιζόμενός τις τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα καὶ τὴν πίστιν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὰς ἡμέρας καθ' ἃς ἐξέφρασε τὰς δοξασίας του ταύτας δηλ. ὀλίγον τι πρὸ τῆς ἀπαισίου νυκτὸς τοῦ Ἁγ. Βαρθολομαίου, καὶ ἐν γένει τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος καθ' ὃν δυστυχῶς ἔζησεν ὁ Τάσσος, θέλει βεβαίως χαρακτηρίσει αὐτὸν ὡς γενναιότατον ἄνδρα σχόντα τὴν τόλμην νὰ ἐκφρασθῇ περὶ θρησκείας ὡς ἐξεφράσθη ἔμπροσθεν βασιλέως, μεγιστάνων καὶ κληρικῶν ἐχόντων τὸ δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου τῶν ὑπηκόων των, καὶ εὑρισκομένων εἰς τὰ προεόρτια σφαγῶν, δολοφονιῶν, ἐμπρησμῶν καὶ ποικίλων καὶ πολυειδῶν ἄλλων φρικωδῶν κακουργημάτων, ἅτινα οἱ ἱστορικοὶ τῶν χρόνων ἐκείνων ἀποτροπιαζόμενοι καὶ φρίττοντες διηγοῦνται, πρὸς μόνον τὸν ἀποστολικὸν κατ' αὐτοὺς σκοπὸν νὰ ἐπιβάλλωσι τὸ ἑαυτὸν θρήσκευμα εἰς ἀνθρώπους οἵτινες εὕρισκον ὅτι ἡ ἰδική των θρησκεία εἶναι ἐκείνη, τῆς ὁποίας ἀκολουθῶν τις τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ παραγγέλματα ἤθελεν ἀπολαύσει τὰ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὑποσχεθέντα καλὰ καὶ ἀγαθά, εἰς τὴν αἰωνίαν ζωήν. Προσέτι δὲ αἱ ἀρχαὶ ἃς ἐξεφράσθη ὁ Τάσσος περὶ ἐλευθερίας, καταδυκνείουσι τὸ κριτικὸν πνεῦμα καὶ τὴν μεγαλόνοιαν τοῦ ἀνδρός, ὅστις εἰς ἐποχὴν πολὺ ἀπέχουσαν τῆς ἡμετέρας καὶ εἰς αἰῶνα δεσποτισμοῦ ἀπεφάνθη ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς συνηδείσεως ἐν πλήρει ὁμηγύρει βασιλέων τυράννων, τιμαριωτῶν καὶ κληρικῶν πανισχύρων καὶ δεσποτικῶν, ἐπὶ ζητήματος τοῦ ὁποίου ἡ συζήτησις, ἴσως δὲ καὶ ἡ πραγματοποίησις, μόλις ἐν τῷ αἰῶνι μας εἶναι δυνατὴ ἂν καὶ ὑπάρχουν πάντοτε βασιλίσκοι καὶ τύραννοι τὰ πάντα θυσιάζοντες ὅπως κατορθώσωσι νὰ ἀπομακρύνωσι τῆς διανοίας τῶν ὑπηκόων των τὰς ἀρχὰς ταύτας.

Ἂς ἐπιτρέψῃ ὁ εὐγενὴς ἀναγνώστης τὴν μικράν μας παρέκβασιν, δι' ἧς προσεπαθήσαμεν νὰ δικαιώσωμεν τὸν ἀναξιοπαθήσοντα ποιητήν μας, ὅστις ἐγκαταληφθεὶς ὑπὸ τῶν δυναμένων νὰ βοηθήσωσιν αὐτὸν ὑλικῶς ὅπως ἀνέτως ἐργαζόμενος καταγίνῃ εἰς ἔργα μέλλοντα νὰ δοξάσωσι καὶ λαμπρύνωσι καὶ αὐτὸν καὶ τὴν πατρίδα του. Μὴ ἔχων ἄλλην προστασίαν καὶ βοήθειαν ἢ φίλων τινῶν καὶ αὐτῶν ποιητῶν καὶ στενοχωρουμένων, κατὰ τὰ συνειθισμένα, ἠναγκάσθη κατὰ τὸ **1571** νὰ ἀναχωρήσῃ τῆς αὐλῆς τῆς Γαλλίας κατατρυχόμενος ὑπὸ τῆς δυστυχίας καὶ τῆς πείνης καὶ καταδιωκόμενος ὑπὸ τοῦ φάσματος τῆς ἀδίκου ἀποπομπῆς, ἣν κατ' αὐτοῦ διεπράξαντο, καὶ ἥτις οὐχὶ ὀλίγον κακὸν ἐπέφερε ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ, εὐαισθήτου καὶ εὐγενοῦς τὴν καρδίαν Τορκουάτου. Εἴπομεν ὅτι ἀνεχώρησε τῆς Γαλλίας ἀπόφασιν ἔχων νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Φερράραν, τοῦτο καὶ ἐπραγματοποίησε, ἐπαιτῶν καθ' ὁδὸν τὸν ἄρτον του καὶ δανειζόμενος τὰ λοιπὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα ἀπὸ γενναίους τινας ἄνδρας.

Πλησιάζων εἰς Φερράραν ἤρχισε νὰ ἀμφιβάλλῃ περὶ τῆς ὑποδοχῆς ἧς ἤθελε τύχει, καὶ τοῦτο, διότι ἐφοβεῖτο μήπως ὁ καρδινάλιος δι' ἐπιστολῆς του ἐπρόλαβε νὰ προδιαθέσῃ κατ' αὐτοῦ τὸν δοῦκα καὶ τὰς ἡγεμονίδας. Μ' ὅλα ταῦτα ὡσεὶ νὰ τὸν εἴλκυε μαγνήτης τις εἰσῆλθεν εἰς αὐτὴν καὶ μετέβη εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ δουκός, ὅπου παρ' ἐλπίδα ἐγένετο δεκτὸς μέτα τρυφερῶν, ἐξαιρετικῶν καὶ διαρκῶν περιποιήσεων καὶ πρὸ πάντων

ὑπὸ τῶν εὐγενῶν πριγκιπισσῶν, αἵτινες οὐδόλως λογισθεῖσαι τὴν δυσαρέσκειαν καὶ δυσμένειαν τοῦ καρδιναλίου ἀδελφοῦ των ἐμεσίτευσαν ὑπὲρ αὐτοῦ παρὰ τῷ δουκί, ὅστις τὸν προσέλαβε μὲν ὑπὸ τὴν ἰδιαιτέραν του ὑπηρεσίαν, γενναιότατα δὲ ὑλικῶς τὸν συνέδραμε ἐπιθυμῶν μόνον καὶ καταβάλλων μεγίστας προσπαθείας μετὰ τῶν πριγκιπισσῶν οὕτως ὥστε νὰ λησμονήσῃ τὴν σκληρὰν διαγωγὴν τοῦ καρδιναλίου. Μόνη δὲ ἀπαίτησίς των ἦτο, νὰ καταγίνηται σπουδάζων καὶ γράφων τὰ λαμπρά του ἄσματα καὶ ἔπη πρὸς μείζονα λαμπρότητα καὶ αἰωνίαν δόξαν τοῦ οἴκου των δ' Ἔστε.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ βαρὺ ἐνέσκυψε τὸ πένθος ἐπὶ τοῦ εὐγενοῦς τούτου οἴκου, ἀποθανούσης Βαρβάρας τῆς Αὐστριακῆς συζύγου τοῦ Ἀλφόνσου καὶ τοῦ καρδιλίου Ἱππολύτου δ' Ἔστε γενναιόφρονος πάντοτε προστάτου τοῦ Τορκουάτου. Τότε ὁ Τάσσος εὑρισκόμενος εἰς Ῥώμην, ὅπου τῇ γενναίᾳ βοηθείᾳ τοῦ Ἀλφόνσου, εἶχε μεταβῆ, ὅπως συμβουλευθῇ τοὺς σοφοὺς ἐκεῖ φίλους του ἐπὶ τῶν ἔργων του, ἔγραψε συλλυπητήριους συγκινητικωτάτας ἐπιστολὰς πρὸς τὸν Ἀλφόνσον καὶ τὰς ἡγεμονίδας παρηγορῶν αὐτοὺς διὰ τὰ μεγάλα δυστυχήματα ἅτινα τοῖς ἐπῆλθον.

Ἐπανακάμψας εἰς Φερράραν καὶ ἀπολαύων ὅλων τῶν ὑλικῶν καὶ ἠθικῶν μέσων ὅσα συντείνουσιν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἠθικὴν ἠρεμίαν, ὧν δὲ πλησίον καὶ ἐν μεγίστῃ εὐνοίᾳ καὶ οἰκειότητι μετὰ τῆς Λεονώρας, ἀπόντος τοῦ δουκὸς εἰς Ῥώμην, νέος, ὡραῖος, πασίγνωστος ἐκ τῶν λαμπρῶν ἔργων του, ἐκτιμώμενος καὶ εὐνοούμενος ὑπὸ τοῦ δουκὸς, θαυμαζόμενος ὑπὸ τῆς Λεονώρας, ἣν ὁ κόσμος ἐθεώρει ὡς τὴν πραγματοποίησιν τῶν προτύπων ἐκείνων τοῦ κάλλους, εὐγενείας, εὐσεβείας καὶ ὅλων τῶν ἠθικῶν καὶ διανοητικῶν προτερημάτων, τὰ ὁποῖα πιθανὸν νὰ ὑπῆρξαν ἀλλὰ πιθανώτερον νὰ ἔπλασαν αἱ γόνιμοι καὶ ζωηραὶ φαντασίαι τῶν ἐνδόξων ποιητῶν, εὑρισκόμενος δὲ σχεδὸν τὸ ὅλον τῆς ἡμέρας μετ' αὐτῆς καὶ συμπεριπατῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐντὸς τῶν μαγευτικῶν κήπων τοῦ **Bello Sguardo**, ὅπου εἰς διαφόρους ὑψηλὰς καὶ κάποτε τρυφερὰς συνομιλίας περιέπιπτον, ἐνόμισεν ὁ εὐαίσθητος καὶ ὑψιπέτης ποιητὴς ὅτι εἰς ἄλλον τινὰ κόσμον ἔζη, εὐγενέστερον λαμπρότερον ἐν ἑνὶ λόγῳ εἰς παράδεισόν τινα. Ἡ τόσον εὐδαίμων ζωὴ ἣν ὁ Τάσσος, ἔζη καὶ αἱ γλυκεῖαι ἡμέραι ἃς διήρχετο παρ' αὐτῇ τόσον ἐπενήργησαν ἐπὶ τοῦ πνεύματός του καὶ ἐξύψωσαν τὴν ζωηρὰν καὶ παθητικὴν φαντασίαν του, τὴν πάντοτε πλάττουσαν τὰς εὐγενεστέρας καὶ τρυφερωτέρας ὀνειροπολήσεις, ὥστε εἰς αὐτοὺς ὀφείλομεν τὸ χάριεν, ἁρμονικώτατον, ἐρωτικὸν καὶ τραγικὸν δρᾶμα του ὁ *Ἀμύντας*, τοῦ ὁποίου τὰ δρῶντα πρόσωπα εἶναι ποιμένες καὶ ἀθῶαι ποιμενίδες, ἀντικείμενον ὁ ἔρως, σκηνὴ δὲ αὐτὴ ἡ φύσις μεθ' ὅλων της τῶν καλλονῶν.

Ἐνταῦθα ἂς ἐπιτραπῶσί τινες μερικότητες περὶ τοῦ δράματος τούτου, τὸ ὁποῖον ἔσχε μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ζωῆς τοῦ ποιητοῦ μας, ὡς προδόσαντος τὸν πρὸς τὴν Λεονώραν ἔρωτά του.

Ἐν τῷ Ἀμύντα (διδαχθέντι ἐπὶ σκηνῆς κατὰ τὸ **1573** τῇ διαταγῇ τοῦ Ἀλφόνσου), περιγράφει καὶ ἐξεικονίζει ὁ Τάσσος, μὲ τόσον ζωηρὰ χρώματα καὶ τόσην πολλὴν εὐαισθησίαν καὶ λεπτότητα τὸν ἔρωτά του, ὥστε ἤθελεν εἶσθαι ἀδύνατον νὰ μὴν ὑποπτευθῇ τις ὅτι τοιούτου εὐγενοῦς αἰσθήματος, ἡ τόσον ζωηρὰ καὶ παθητικὴ περιγραφὴ ἦτο δυνατὸν νὰ πλασθῇ, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ ἡ ἀληθὴς ὕπαρξις ἐρριζομένη εἰς τὰ μυχέτατα τῆς καρδίας τοῦ ποιητοῦ. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Τάσσου ὡς ἐραστοῦ, ἤθελε διὰ παντὸς μένει κεκρυμμένον τὸ ἀντικείμενον τοῦ ἔρωτός του, εἰ μὴ ἔδιδε τὸ ὄνομα τῆς Λεονώρας, εἰς ὑποκρινόμενόν τι πρόσωπον ἐν τῷ δράματί του. Ἔκτοτε βασιμώτεραι ἠγέρθησαν ὑπόνοιαι κατ' αὐτοῦ καὶ τῆς Λεονώρας, αἵτινες ἐνεψυχώθησαν καὶ ὑπὸ πολλῶν ἄλλων περιστατικῶν.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ Τάσσος ἔγραψεν ἀσμάτιόν τι, ἐνῷ παρέβαλεν ἑαυτόν, πρὸς τὸν Ἴκαρον καὶ Φαέθωνα, οἵτινες ἀπέθανον, ὑπὸ παραλόγου φιλοδοξίας κινηθέντες· διότι ὁ μὴν Ἴκαρος θελήσας νὰ ἐξουσιάσῃ τὸν Ἥλιον, παρὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ πατρός του Δαιδάλου, ἐπῆλθε κατ' ἐκείνου διὰ τῶν τεχνητῶν του πτερύγων δι' ὧν ἐσώθη τοῦ

Λαβυρίνθου μετὰ τοῦ πατρός του, ἀλλὰ ἀναλυθεισῶν τούτων ὑπὸ τοῦ Ἡλίου ἀπεπνίγη εἰς τὸ νῦν ἀπ' ἐκείνου ὁμώνυμον πέλαγος. Ὁ δὲ Φαέθων, θελήσας νὰ διευθύνῃ τὸ ἅρμα τοῦ πατρός του Ἡλίου κατεκεραυνώθη ὑπὸ τούτου διότι μὴ δυνηθεὶς νὰ κρατήσῃ τὴν ὁρμὴν τῶν ἵππων κατέκαυσε μέρος τῆς γῆς.

Αἱ παραβολαὶ αὗται εἶναι δίκαιαι διότι αὐτὸς μὲν ἦτο ἀρκετὰ εὐγενὴς καὶ καλλίστης οἰκογενείας γόνος, ἀλλ' ἦτο ἀδύνατον νὰ νυμφευθῇ ἡγεμονίδα, ὡς τὴν Λεονώραν δ' Ἔστε.

Πρὸς τούτοις τὸ ἀσμάτιον τοῦτο μᾶς καταδεικνύει ὅτι, ἡ Λεονώρα οὐδεμίαν ἐρωτικὴν κλίσιν ᾐσθάνετο δι' αὐτόν, καθ' ὅσον ἂν τοιαύτη ὑπῆρχε, δὲν θὰ εἶχε λόγους παραπόνων ὁ Τάσσος καὶ νὰ παρομοιάζῃ ἑαυτὸν πρὸς τὸν Ἴκαρον καὶ Φαέθωνα μὲ πρόσωπα δηλονότι, ζητοῦντά τι ὅπερ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀποκτηθῇ, καὶ τοῦτο φαίνεται μᾶλλον ἀληθὲς εἰ καί τινες τῶν βιογράφων του, μεταξὺ τῶν ὁποίων καταλέγεται καὶ ὁ συγγραφεὺς Μιραβώ, διϊσχυρίζονται ὅτι ὄχι μόνον ἐρωτικὴ κλίσις τοῦ Τάσσου πρὸς τὴν Λεονώραν ὑπῆρχε ἀλλὰ καὶ ἀμοιβαιότης αἰσθημάτων ἐκ μέρους τῆς Λεονώρας.

Τοῦτο ὅμως, δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν καὶ διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους καὶ διότι ἐξετάζοντες τὸν χαρακτῆρα τῆς Λεονώρας, εὑρίσκομεν αὐτὴν νέαν καλλίστην, εὐσεβεστάτην καὶ ἀρκούντως ἀνεπτυγμένην ἔτι δὲ λίαν ὑπερήφανον, συνεσταλμένην καὶ αἰσθανομένην τὴν θέσιν ἣν κατεῖχεν, ἅπαντα ταῦτα προτερήματα μὴ ἐπιτρέποντα βεβαίως νὰ ἐμπέσῃ εἰς ἔρωτας. Βέβαιον ἔτι εἶναι ὅτι, ἀντίτυπον τῆς Λεονώρας εἶναι ἐκείνη, ἣν αὐτὸς ὁ Τάσσος περιγράφει εἰς τὴν ἀπελευθερωθεῖσαν Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Σωφρονίας, ὡς παρθένου ὡρίμου ἡλικίας, ὑψηλῶν καὶ εὐγενῶν αἰσθημάτων, ἀποκρύπτουσαν ἑαυτὴν τῶν βλεμμάτων καὶ αὐτῶν τῶν λατρευτῶν της καὶ εὐχαριστουμένην εἰς τὴν μοναξίαν. Τοιαῦτα γράφων, αὐτὸς ὁ Τάσσος, μαρτυρεῖ ὅτι ἡ Λεονώρα δὲν ἠγάπησεν αὐτὸν ἂν καὶ αὐτὸς περιπαθῶς τὴν ἐλάτρευσε καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποχωρισθῇ τοῦ ἔρωτος τούτου, ὃν ὁ ἴδιος ἀπεκάλει, *ἀκατόρθωτον φιλοδοξίαν*, ὡς δὲ φαίνεται ἐκ τῆς κατωτέρω περικοπῆς ἀσματίου του ἐτρέφετο πάντοτε ὑπὸ ἐλπίδων. Ἐν τούτοις, λέγει τὸ ᾆσμα, τίς κίνδυνος δύναται νὰ τρομάξῃ ἐκεῖνον ὅντινα ὁ ἔρως ἐμψυχόνει; Δὲν ἀφήρπασεν ἡ Ἄρτερις εἰς τὸν Ὄλυμπον τὸν ὡραῖον ποιμένα τῆς Ἴδης, ἐρασθεῖσα αὐτοῦ;

(Ἀκολουθεῖ).

Α. Χ. ΒΑΦΑΣ.

ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΡΟΝ

Σημειώσεις Γάλλου συνταγματάρχου αἰχμαλώτου ἐν Γερμανίᾳ.

Τὰ πάντα ἀπωλέσαμεν.... Ἡ Γαλλία ἀναβαίνει τὸν Γολγοθᾶν τοῦ μαρτυρίου πίνουσα τὸ ποτήριον τῆς πικρίας· καὶ τίς ὁ αἴτιος; ... Οἱ πάντες.... καὶ οὐδείς. Τὸ δυστύχημα τοῦ Σεδὰν ἀνήκει ἀπὸ τοῦδε εἰς τὴν ἱστορίαν τὸ δὲ αἶσχος αὐτοῦ εἰς τὴν δυστυχῆ Γαλλίαν.

Ὡδηγήθημεν ὡς αἰχμάλωτοι πολέμου εἰς τὰ διάφορα φρούρια τῆς Γερμανίας, καὶ ἐγὼ μετά τινων χιλιάδων συντρόφων τῆς δυστυχίας μου ἐστάλημεν εἰς Μαγεντίαν. Ἅμα ἐφθάσαμεν διηρέθημεν, καὶ οἱ μὲν στρατιῶται ἐφυλακίσθησαν εἰς τὰ σκοτεινὰ ὑπόγεια τοῦ φρουρίου οἱ ἀξιωματικοὶ εἴς τι κατηρειπωμένον φρούριον, ἐγὼ δὲ χάρις εἰς τὸν βαθμόν μου ἔλαβον ἰδιαίτερόν τι δωμάτιον, ἀναπαυτικὸν ἐν μέρει. Ἥμην κατάκοπος, ἅμα λοιπὸν εὑρέθην μόνος, ἐστήριξα τὴν κεφαλὴν ἐπί τινος μικρᾶς τραπέζης καὶ ἐκεῖ ὁ ὕπνος ὅστις, κατὰ Σακεσπεῖρον, διώκει ἐκ τῆς κεφαλῆς τὰς λυπηρὰς σκέψεις, καὶ ὅστις τρεῖς νύκτας εἶχε νὰ μὲ ἐπισκεφθῇ, μὲ κατέλαβε. Μόλις εἶχον βυθισθῇ εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ νεωτέρου ἀδελφοῦ τοῦ θανάτου καὶ εἶδον διὰ μιᾶς διαβαινούσας ἔμπροσθέν μου τὰς λαμπρὰς καὶ ἐνδόξους ἐποχὰς τῆς Γαλλίας, τοὺς αἰῶνας τῆς δόξης καὶ τοῦ μεγαλείου της, καὶ ἐν ὀλίγοις τὴν ἱστορίαν της, ἥτις, ἀπὸ Χλωδοβίκου μέχρι τοῦ 1859 εἶναι σειρὰ ἀδιάκοπος θριάμβων καὶ συνέχεια εὐγενῶν καὶ ἐνδόξων πράξεων. Βεβαίως δαίμων τις, ἵνα μοὶ παραστήσῃ σκληροτέραν τὴν πραγματικότητα μοὶ παρουσίασε τὰς ἑξῆς φαντασμαγορίας.

Εἶδον κατὰ πρῶτον πλῆθος ἀναρίθμητον φανατικῶν ἀράβων κατανικούμενον ὑπὸ Καρόλου τοῦ Μαρτέλλου εἰς Ποατιέ, καὶ ἐκ τούτου ἐμποδιζόμενον νὰ πλημμυρήσῃ ὡς χείμαρρος τὴν Γαλλίαν καὶ ὅλην τὴν Εὐρώπην. Παρέστη ἔμπροσθέν μου Κάρολος ὁ Μέγας νικητὴς κατὰ τῶν πρώην νικητῶν τῆς Εὐρώπης ὅλης Σαξόνων. Ἤκουσα τὴν ἠχὼ μεγίστου πολεμικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ· ἤτοι ἡ γραῖα Γαλλία, ἥτις ἐκίνει τὰς σταυροφορίας, καὶ τὰς ὑπεστήριζε διὰ τοῦ ἄνθους τῶν ἀνδρείων της, ἐπισφραγίζουσα αὐτὰς διὰ τῆς ἀνδρείας τοῦ ἐναρέτου καὶ πιστοῦ βασιλέως της Λουδοβίκου τοῦ Θ'. Εὑρέθην κατόπιν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀναμνήσεων τοῦ μακροῦ καὶ πεισματώδους ἀλλ' ἐνδόξου ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἡμῶν πολέμου κατὰ τῶν Ἄγγλων, εἰς τὸν ὁποῖον, ἐκτὸς τοῦ εἰς τοὺς ἄνδρας ἐνθουσιασμοῦ, οὗτος ἐνεπνεύσθη καὶ εἰς τὰς γυναῖκας, ὥστε παρθένος δεκαοκταετὴς μετεβλήθη εἰς ἥρωα. Ἔστρεψα πρὸς τὴν Ἰταλίαν καὶ εἶδον τοὺς Γάλλους πολεμοῦντας καὶ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν ὡραῖον καὶ νέον βασιλέα ἀγωνιζόμενον ὡς ἥρμοζεν εἰς βασιλέα τῶν Γάλλων· ἦτο Κάρολος ὁ Ζ'. ὁ νικητὴς τῆς Ἰταλίας. Κατόπιν εἶδον τὸ εὐγενὲς πρόσωπον τοῦ *ἀνδρείου καὶ ἀφόβου ἱππότου* Βαγιάρδου ἀκολουθουμένου ὑπὸ τοῦ ἱπποτικοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φραγκίσκου τοῦ Α'. ὅστις, κατὰ τὴν ἔκφρασίν του, *τὰ πάντα ἀπώλεσεν*, ἐν τῇ μάχῃ τῆς Παβίας, *ἐκτὸς τῆς τιμῆς*.

Εἶδον κατόπιν τὴν ἐποχὴν Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'. Ἡ λαμπροτέρα περίοδος τῆς στρατιωτικῆς ἱστορίας ἡμῶν, μετὰ τὴν τῆς πρώτης αὐτοκρατορίας μας, ἦτο ὅτε οἱ Κονδὲ καὶ οἱ Τουρένοι ὡδήγουν εἰς τὴν νίκην τὴν νεολαίαν τῆς Γαλλίας, ἀποθνήσκουσαν εὐχαρίστως ὑπὲρ τοῦ βασιλέως της, ὅστις ἦτο τὸ ἴδιον μετὰ τῆς πατρίδος. Εἶδον τότε πόλιν ὀχυρωμένην καὶ περιεζωσμένην ὑπὸ πλήθους στρατιωτῶν, οἵτινες ἐφαίνοντο ξένοι ..... ἦσαν Ἱσπανοὶ πολιορκοῦντες ἐκείνην τὴν πόλιν. Ἀλλὰ στρέψας, βλέπω μακρόθεν κόνιν ὑψουμένην ἀπὸ τὰ βήματα στρατοῦ προχωροῦντος πρὸς τὰ ἐκεῖ μὲ Γαλλικὴν σημαίαν, τὸν βλέπω φθάνοντα, καὶ ὁδηγούμενον ὑπὸ νεανίου μόλις εἰκοσαετοῦς, συμπλεκόμενον μετὰ τοῦ ἐχθροῦ νικῶντα αὐτὸν καὶ τρέποντα εἰς φυγήν. Ἡ πόλις ἐκείνη ἦτο ἡ Ῥοκροΐα, ἡ ἡμέρα ἡ 18 Μαΐου τοῦ 1643, ὁ δὲ νεανίας ὁ μέγας Κονδέ, ὅστις ῥίπτων ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐχθρῶν τὴν στρατηγικήν του ῥάβδον, δεικνύει εἰς τοὺς κατενθουσιασμένους στρατιώτας του τὴν ὁδὸν τῶν νικῶν τοῦ Φριβούργου καὶ τῆς Νοτίγκης. Μετεφέρθην τότε εἰς ἄλλο μέρος εἰς τὸ χωρίον Σαλτζβοὺκ τὴν 27 Ἰουλίου τοῦ 1675, ἐκεῖ εἶδον ἄνδρα μεσαίου ἀναστήματος, εὐρύστερνον, ἡλικίας 60 μέχρι 65 ἐτῶν, ὅστις, μὴ ἀρκούμενος νὰ ἐκτίθηται μόνον εἰς τὸ ἐχθρικὸν πῦρ, ὁρμᾷ ἵνα κυριεύσῃ κανονοστοιχίαν, τὸ κατορθοῖ ἀλλὰ σφαῖρα ἐχθρικὴ τὸν πλήττει εἰς τὸ μέτωπον καὶ τὸν φονεύει· εἶναι ὁ μέγας Τουρένος, ὁ κατακτητὴς τοῦ Βρισσὰκ καὶ τοῦ Δουγκέρκ, ὁ νικητὴς τῆς Δούνης καὶ Τουρκαΐμης. Εἶδον κατόπιν στρατηγόν τινα, ὅστις μετὰ μάχην ὁλοκλήρου ἡμέρας, ἐπεθεώρει τὸν στρατόν του ἐπὶ τοῦ κατακτηθέντος πεδίου τῆς μάχης· ὁ στρατηγὸς ἦτο ὁ Βιλλάρ, τὸ δὲ πεδίον ἡ Φριδελίγκη. Ὅλοι ἀνεξαιρέτως μοὶ ἐφαίνοντο φωνάζοντές μοι ὅτι ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ οὗτοι εἶχον ὁρίσει τὸν Ῥῆνον καὶ Μοσέλλαν ὅρια τῆς Γαλλίας. Διέβην τὴν θάλασσαν καὶ εἶδον εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἀνδρείους μαχομένους ὑπὸ τὴν σημαίαν μας ὑπὲρ τῆς ἁγιοτέρας τῶν ὑποθέσεων, τῆς ἐλευθερίας, καὶ κατορθοῦντας νὰ θριαμβεύσῃ αὕτη. Ἀλλ' ἐδῶ ἡ σκηνὴ ἀλλάσσει, ἀκούω τὸν κρότον τῆς πτώσεως δυναστείας δέκα αἰώνων, ἀκολουθούμενον ὑπὸ τῆς καταστροφῆς ὁλοκλήρου κόσμου προλήψεων καὶ καταχρήσεων, βλέπω τὴν Εὐρώπην συνενουμένην ἐναντίον μας καὶ ἀποφασίζουσαν νὰ δοκιμάσῃ, δι' ἐξόδων της, ἂν τὸ ἀρχαῖον πολεμικὸν αἴσθημα τῶν Γάλλων κατεστράφη ὑπὸ τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας· καὶ ὁ Δυμουριὲ εἰς Βαλμὺ καὶ Ζεμμάπε καὶ ὁ Ζουρδαὶν εἰς Φλερύ, δεικνύουσιν εἰς τὰς ἐκπεπληγμένας δυναστείας τῆς Εὐρώπης ὅτι ἡ *κυβέρνησις τῶν δικηγόρων* εἶναι αὐτὴ ἡ

Γαλλία. Εἶδον τότε τὸν Μορὼ κατορθοῦντα τὴν διάσημον ἐκείνην ὑποχώρησιν, δευτέραν μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος ἀναφερομένην κάθοδον τῶν μυρίων, ἥτις ἐδόξασε τὴν Γαλλίαν πλέον ἢ δύο ἐντελεῖς νίκαι. Εἶδον κατόπιν τὸν ἄνδρα τοῦ ἀγῶνός μας καὶ ἴσως ὅλης τῆς ἱστορίας, τὸν ἠκολούθησα ἀπὸ τῆς Τουλώνης μέχρι τοῦ Βατερλὼ μεταξὺ τῶν θαυμάτων τῆς μεγαλοφυΐας του, τοῦ Λοδίου δηλαδὴ καὶ τῆς Ἀρκόλης καὶ τοῦ Ῥίβολι καὶ τοῦ Μαρέγκου καὶ τῆς Ἰένης καὶ τῆς Ἀουστερλίτζης. Ἵδρωσα μὲ τοῦτον μαχόμενος ὑπὸ τὰς πυραμίδας τῆς Αἰγύπτου, ἐπάλαισα κατὰ τῆς πανώλους, ἐπάγωσα εἰς τὴν διάβασιν τῶν Ἄλπεων, ἃς ὑπερέβημεν ὡς ἀετός, εἰσῆλθον μετ' αὐτοῦ εἰς Βερολῖνον τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1806, εἰς Βιέννην τὸν Μάϊον τοῦ 1809 καὶ δὲν ἠδυνήθην νὰ εὕρω λέξεις ἵνα ἐκδηλώσω τὸν θαυμασμόν μου διὰ τοιαύτας πράξεις μεταξὺ τοιούτων ταλαιπωριῶν. Τὸ Βατερλὼ μοὶ ἀπέσπασε κραυγὴν ἀλλὰ μᾶλλον θαυμασμοῦ διὰ τὸν ἡρωϊσμὸν ἢ λύπης διὰ τὴν καταστροφήν. Αἱ ἀναμνήσεις τῆς Κριμαίας ὡς πλησιέστεροι μοὶ παρουσιάσθησαν καθαρώταται καὶ ἐκεῖ ἐδείξαμεν τίνων ἀπόγονοι εἴμεθα. Ἐπὶ τέλους τὸ Παλέστρον, ἡ Μαγέντα καὶ τὸ Σολφερῖνον ἔκαμον τὴν καρδίαν μου νὰ πάλλῃ ἰσχυρότερον.

Εἴδον τὰς μάχας ταύτας κατ' ὄναρ, τὸ δεύτερον ἤδη, διότι τὰς εἶχον εἰδῇ καὶ αὐτόπτης, τὰ ὑψώματα εἶχον ἤδη κυριευθῇ ἐν τῷ μέσῳ τῶν κραυγῶν «Ζήτω ἡ Γαλλία» ἡνωμένων μετὰ τῶν «Ζήτω ἡ Ἰταλία,» ὅτε κρότος κανονίου μοὶ διέκοψε τὸν ὕπνον. Κατ' ἀρχὰς κατεχόμενος ὑπὸ τῆς ζωηρᾶς ἐντυπώσεως τοῦ ἐνυπνίου ἐνόμισα ὅτι ἦτο ὁ ἦχος τοῦ πυροβόλου ἀντηχῶν εἰσέτι εἰς Σολφερῖνον, ἀλλ' οἴμοι δυστυχία μου! ἦτο πυροβολισμὸς ἀκολουθούμενος ὑπὸ πολλῶν ἄλλων δι' ὧν ἡ ἀρχαία πόλις τοῦ Ἐκλέκτορος ἐξεδήλου τὴν χαράν της ἐπὶ νίκῃ τινί, ἣν ξένος στρατὸς ἐκέρδισεν ἐν τῇ πατρίδι τῶν Κονδέ, τοῦ Τουρένου καὶ Ναπολέοντος τοῦ Α'.

[Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ.]

Ν. Κ. ΧΟΥΜΗΣ.

ΙΟΥΛΙΑ

ΔΙΗΓΗΜΑ.

(Συνέχεια ἴδε φυλ. Δ'.)

Γ'.

Ὁ Λουδοβῖκος Ἐπερνὼ ἔπεσεν ἐν τῇ κατὰ τοῦ Μαλακὼφ ἐφόδῳ! Ἔκτοτε πενία, θλίψεις καὶ στενοχωρίαι ἐμάστιζον τὴν ἀτυχῆ χήραν καὶ τὸ ὀρφανόν του. Ἀλλ' ἡ χήρα Ἐπερνὼ δὲν ἀπεθαρρύνθη. Ἐκτὸς τῆς μικρᾶς συντάξεως ἣν ἐλάμβανεν, ἐπορίζετο καὶ ἄλλα χρήματα ἐκ τῆς ἐργασίας της, οὕτω δὲ ἐξωκονόμει τὰς ἀνάγκας αὐτῆς καὶ τῆς Ἰουλίας. Μετά τινα ἔτη, ἀφοῦ προεχώρησεν ἡ ἡλικία τῆς θυγατρός, ἔστειλεν αὐτὴν εἰς τὸ σχολεῖον· αὐτὴ δὲ ἡ ἰδία ἐδίδασκεν εἰς τὴν Ἰουλίαν τὸ κέντημα καὶ ὅλας τὰς ἄλλας οἰκιακὰς ἐργασίας· θέλουσα ὅμως νὰ μορφώσῃ αὐτὴν ἐντελῶς κατώρθωσε νὰ προμηθευθῇ καὶ κλειδοκύμβαλον· ὥστε μετά τινα χρόνον εἶχε θυγατέρα δυναμένην νὰ παραβληθῇ πρὸς νεάνιδα ἐξιδιασμένης ἀνατροφῆς.

Ἅμα περατώσασαν τὰς σπουδάς της καὶ δυναμένην νὰ ἐξέρχηται τῆς οἰκίας ἔβαλε τὴν θυγατέρα της εἴς τι κατάστημα γυναικείων ἐνδυμάτων καὶ κόσμων τοῦ συρμοῦ, ὅπερ διηύθυνε κυρία τις παρὰ τῇ ὁποίᾳ ἐργαζομένη ἡ Ἰουλία ἐλάμβανε μισθὸν ἱκανόν, ὅστις προστιθέμενος εἰς τὴν σύνταξιν καὶ τὸ ἐκ τῆς ἐργασίας τῆς μητρὸς προερχόμενον ἀργύριον ἐπήρκει εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν δύο γυναικῶν. Ἐπέπρωτο ὅμως, φαίνεται, καὶ εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ φονευθέντος στρατιώτου νὰ ἐφαρμοσθῇ τὸ λόγιον, οὗ ἑκάστοτε λαμβάνομεν πεῖραν: τὰ δυστυχήματα ἐπέρχονται ἀλλεπάλληλα.

Ἐπῆλθεν ἡ ἀσθένεια τῆς κυρίας Ἐπερνώ. Τὰ ὀλίγα χρήματα, τὰ διὰ τοσούτων ἱδρώτων ἐξοικονομηθέντα, ἐδαπανήθησαν, ἀλλ' ἡ ἀσθένεια ἐπέμενε, καὶ εἶχον ἀνάγκην φαρμάκων· ὥστε μόνον καταφύγιον ἔμενε τὸ νοσοκομεῖον, ἀλλὰ τοῦτο οὐδὲ νὰ σκεφθῇ κἂν ἠθέλησεν ἡ κυρία Ἐπερνώ.—

Ἀγνοῶ τὸ αἴτιον τὸ ἀληθὲς ὅμως εἶναι ὅτι, ἐνῷ τὰ τοιαῦτα καταστήματα συνιστῶνται χάριν τοῦ ἀνθρώπου, αὐτὸς οὗτος ὁ ἄνθρωπος ὁ ἐν εὐτυχίᾳ τινί, ἔστω καὶ ἐλαχίστῃ, βιώσας, τ' ἀποστρέφεται· ἐὰν δὲ μεγίστῃ βίᾳ ἀναγκάσῃ αὐτὸν νὰ τὰ ἐπισκεφθῇ, πράττει τοῦτο ἀποδυσπετῶν καὶ μετ' ἀποστροφῆς ἀκατανικήπου. Δὲν προέρχεται ἀρά γε τοῦτο ἐξ αἰσθήματος ὑπερτάτης φιλαυτίας καὶ ἐγωϊσμοῦ.—Κατέφυγε λοιπὸν ἐξ ἀνάγκης εἰς ἓν τῶν ἀτέγκτων ἐκείνων θηρίων, τῶν ἐκμυζόντων τῶν πτωχῶν καὶ τῶν πεινώντων τὸ αἷμα καὶ τῶν εὑρισκομένων ἐν πάσῃ σχεδὸν ἐποχῇ καὶ κοινωνίᾳ ἀνεπτυγμένῃ καὶ μή· μετὰ πολλὰς δυσκολίας καὶ ἀντιρρήσεις κατώρθωσε νὰ προπωλήσῃ τὴν σύνταξιν ἐξ μηνῶν καὶ ἀντ' αὐτῆς νὰ λάβῃ τὰ ἡμίση· ἀλλ' ἡ ἄκαμπτος νόσος ἐχώρει ἐπὶ τὰ χείρω, αἱ δὲ ἀνάγκαι ηὔξανον ὁλονέν. Ἡ Ἰουλία ἠναγκάσθη νὰ παύσῃ ἐργαζομένη, ὅπως μένῃ πλησίον τῆς πασχούσης μητρός, οὕτω δὲ καὶ ἡ μικρὰ αὕτη πηγὴ ἐστείρευσεν· ἑπομένως ἀπεφασίσθη καὶ ἡ πώλησις τοῦ προσφιλοῦς κλειδοκυμβάλου.

Ποσάκις ἄλλοτε ἐν ἐποχαῖς εὐτυχεστέραις τὴν νύκτα, μετὰ τὴν ἐργασίαν, ἡ μικρὰ Ἰουλία τὸ ἤνοιγε μετὰ τοσαύτης στοργῆς καὶ ἔπαιζε τόσον ὡραῖα τεμάχια!

Καὶ ἐν τούτοις ὁ δωρεὰν ἐπισκεπτόμενος τὴν χήραν ἰατρὸς ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀπηλπίζετο περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πασχούσης!....

Εἰς τὴν θέσιν ταύτην εὑρίσκομεν τὴν χήραν καὶ τὸ ὀρφανὸν καθ' ὃν χρόνον τὰς παρουσιάζομεν λαλούσας περὶ τοῦ φονευθέντος συζύγου καὶ πατρός.

Δ'.

— Παῦσον τὰ δάκρυά σου, μητέρ μου· ὑπέλαβεν ἡ Ἰουλία ἰδοῦσα τὴν μητέρα αὐτῆς κλαίουσαν. Ὁ πατήρ μου ἀπέθανεν ὡς γενναῖος στρατιώτης· πρέπει νὰ καυχώμεθα διὰ τοῦτο.

— Ἔχεις δίκαιον, κόρη μου· αὕτη ἡ παρηγορία τοὐλάχιστον μένει εἰς ἡμᾶς.

— Ὅ,τι μὲ θλίβει, μητέρ μου, εἶναι ἡ κατάστασίς σου καὶ αἱ οἰκονομικαὶ δυσχέρειαι, εἰς τὰς ὁποίας περιῆλθε τὸ ἰσχνὸν βαλάντιόν μας.... Ἄ! μητέρα! δὲν ἠξεύρεις πόσον ἀγανακτῶ!.... Δὲν ἦτο δυνατὸν ἡ ἀσθένειά σου αὕτη νὰ ἐπεσκέπτετο ἄλλον τινὰ ἔχοντα χρήματα, καὶ νὰ ἄφινεν ἡμᾶς ἡσύχους....

— Τί λέγεις, κόρη μου; κατὰ τίνος ἀγανακτεῖς; κατὰ τοῦ Θεοῦ!.... Μὴ βλασφημῇς, Ἰουλία μου, μὴ βλασφημῇς.... Ὅ,τι κάμνει ὁ Θεὸς οἱ ἄνθρωποι δὲν πρέπει νὰ καταδικάζουν.... Γεννηθήτω τὸ θέλημα Αὐτοῦ.

— Δὲν ἀρνοῦμαι τοῦτο, μητέρ μου, ἀλλά....

— Σιωπή, σιωπή! δὲν θέλω δικαιολογίας. Ἰδὲ ἂν τὸ φαγητόν μου ἦναι ἕτοιμον.

Ἡ Ἰουλία ἠγέρθη καὶ ἑτοιμάσασα τὸν ζωμὸν τῆς μητρὸς αὐτῆς ἔφερεν αὐτὸν τοποθετήσασα τὴν τράπεζαν παρὰ τὴν κλίνην τῆς ἀσθενοῦς.

Παρῆλθον ὀλίγαι εἰσέτι ἡμέραι· ὁ ἰατρός, ἀγαθώτατος ἀνήρ, ἐπεσκέπτετο καθ' ἑκάστην σχεδὸν τὴν κυρίαν Ἐπερνώ, ἡ ὑγεία τῆς ὁποίας οὐδεμίαν παρεῖχεν ἐλπίδα βελτιώσεως.

Ἐσπέραν τινὰ ἡ Ἰουλία παρηκολούθησεν αὐτὸν μέχρι τῆς θύρας τῆς οἰκίας, ὅπως μάθῃ ἂν ἔπρεπε νὰ ἐλπίζῃ.

— Ναί, κόρη μου, σήμερον μάλιστα ἡ μήτηρ σου εἶναι πολὺ καλλίτερα· εἶπεν ὁ ἰατρὸς ἀμηχανῶν καὶ μὴ θέλων νὰ καταστήσῃ φανερὰν εἰς τὴν νεάνιδα ὅλην τὴν φοβερὰν ἀλήθειαν· μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας ἐλπίζω ν' ἀναλάβῃ ἐντελῶς.

Ἡ Ἰουλία ἀκούσασα ταῦτα ἐπανῆλθεν εἰς τὸ δωμάτιον κροτοῦσα τὰς χεῖρας καὶ πλήρης χαρᾶς.

— Μητέρα! μητέρα! ἔκραζεν. Ὁ ἰατρὸς μὲ εἶπεν ὅτι ἔγεινες καλὰ καὶ ὅτι μετ' ὀλίγας ἡμέρας θ' ἀφήσῃς πλέον τὴν κατηραμένην αὐτὴν κλίνην.

— Εἴθε, κόρη μου.... ὥστε τὴν νύκτα ταύτην δὲν ἔχω τόσην ἀνάγκην τῶν περιποιήσεών σου, καὶ ἑπομένως δύνασαι νὰ κοιμηθῇς καὶ σὺ ὀλίγον, πτωχόν μου κοράσιον.

— Ὄχι, ὄχι, μητέρα! θ' ἀγρυπνήσω, ὡς πάντοτε, παρὰ τὸ προσκεφάλαιον τῆς κλίνης σου.

— Μή, τέκνον μου, μή· πρέπει νὰ κοι-

μηθῇς· ἀπόψε, βλέπεις, καὶ ὁ ἰατρὸς σὲ εἶπεν ὅτι εἶμαι καλλίτερα, καὶ.... ἐγὼ τὸ αἰσθάνομαι. Κατήντησες ὡς σκελετὸς ἀπὸ τὰς ἀγρυπνίας, καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ κοιμηθῇς διὰ νὰ ἀναλάβῃς. Φαντάσου νὰ ἠσθένεις καὶ σύ, καὶ τότε....

— Καλά, μητεροῦλά μου, καλά· θὰ σὲ ὑπακούσω.

Συνομιλήσασα δὲ ἐπί τινα ἔτι ὥραν μετὰ τῆς μητρός της ἡ Ἰουλία κατεκλίθη. Χιλιάκις, ἕως καταλάβῃ αὐτὴν ὁ ὕπνος, ἠρώτησε. — Καλὰ εἶσαι, μητέρα, καλά;

Ἡ φιλόστοργος θυγάτηρ λαβοῦσα πολλάκις τὴν καταφατικὴν ἀπάντησιν, — Καλά—παρεδόθη ἀρόβως εἰς τὸν ὕπνον, ὅστις διήρκεσε πολλὰς συνεχεῖς ὥρας, διότι ἡ Ἰουλία εἶχε μεγίστην τοιούτου ἀνάγκην ὡς μείνασα νύκτας ὅλας ἄϋπνος.

Περὶ τὴν πέμπτην τῆς πρωΐας ὥραν ἠνέῳξε τοὺς ὀφθαλμούς. Ὁ λύχνος διαχύνων τὸ ἀσθενὲς αὐτοῦ φῶς ἦτο περὶ τὰ τέλη, παρέχων εἰς τὸ δωμάτιον ὄψιν ἀπαισίαν, ὄψιν τάφου! Αἱ πρῶται λέξεις ἃς ἀπήγγειλεν ἡ Ἰουλία ἦσαν.

— Καλὴν ἡμέραν, μῆτερ.

Πλὴν οὐδεμία ἀπάντησις.

— Ὤ! θὰ κοιμᾶται ἀκόμη, τὸ ἠξεύρω· τόσας νύκτας ἦτο κακά, ὥστε εἶχεν ἀνάγκην ἀναπαύσεως· ὁ ὕπνος, λέγουν, εἶναι τὸ καλλίτερον φάρμακον. Καλλίτερον ἂς κοιμᾶται· εἶδες, καὶ ἐγὼ ὀλίγον ἔλειψε νὰ τὴν ἐξυπνήσω, ἡ ἀπρόσεκτος! προσέθηκεν ἐπιπλήττουσα ἑαυτήν.

Ταῦτα δὲ λέγουσα ἐνεδύετο χαίρουσα, διότι ἐνεθυμεῖτο τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ ἰατροῦ. Περατώσασα δὲ τὴν μικρὰν ταύτην ἀσχολίαν διηυθέτησε τὴν κόμην ῥίψασα πρὸς τὰ ὄπισθεν τοὺς μακροὺς αὐτῆς πλοκάμους.

— Ἂς τὴν ἀσπασθῶ ἡσύχως εἰς τὸ μέτωπον, εἶπε· θὰ κοιμᾶται βεβαίως.

Ἡ κυρία Ἐπερνὼ ἐκοιμᾶτο τῳόντι, ἢ ἐφαίνετο κοιμωμένη. Ἅμα ἡ Ἰουλία προσήγγισε τὰ χείλη ἐπὶ τοῦ μετώπου της, αὕτη ἠνέῳξε τοὺς ὀφθαλμούς, οἵτινες ἐκλείσθησαν πάλιν, χωρὶς νὰ προφέρῃ λέξιν.

— Σὲ ἐτάραξα, μῆτέρ μου εἶπεν ἡ Ἰουλία.

Ἡ ἀσθενὴς χήρα ἠνέῳξε καὶ πάλιν τοὺς ὀφθαλμούς, ἀλλὰ τὴν φορὰν ταύτην ἦσαν βλοσυροὶ καὶ ὑελώδεις, ἡ δὲ πάσχουσα ἐφαίνετο καταβάλλουσα ἁπάσας αὐτῆς τὰς προσπαθείας, ὅπως κρατήσῃ αὐτοὺς ἀνοικτούς.

— Μῆτέρ μου! μῆτέρ μου, τί ἔχεις! ἀνέκραξεν ἡ ἀτυχὴς κόρη θορυβηθεῖσα καὶ μὴ γινώσκουσα τί νὰ ὑποθέσῃ.

Ἡ χήρα Ἐπερνὼ ἀντὶ πάσης ἀπαντήσεως ἔσυρε τὴν κεφαλὴν τῆς κόρης πρὸς ἑαυτὴν καὶ καταβαλοῦσα τὰς τελευταίας αὐτῆς δυνάμεις τὴν ἠσπάσθη ἐπὶ τοῦ μετώπου. Πάραυτα δὲ ἡ κεφαλὴ τῆς ἀσθενοῦς κατέπεσε, καὶ συγχρόνως βαθὺς στεναγμὸς ἐξέφυγε τῶν σπλάγχνων της.

— Μητέρα! μητερίτζα μου! τί ἔπαθες! Ὤ! δὲν μὲ ἀκούει, ὠλόλυζεν ἡ ἀτυχὴς κόρη προσπαθοῦσα νὰ κινήσῃ αὐτήν.

Πρῶτον ἤδη τὸ δύσστηνον πλάσμα παρίστατο ἀντιμέτωπον πρὸ τοῦ θανάτου!

Ἕνεκα τῶν κραυγῶν τῆς Ἰουλίας πολλοὶ προσέδραμον καὶ ταχέως ὁ θάλαμος ἐπληρώθη ἐκ τῶν κατοικούντων εἰς τὰ ἄλλα δωμάτια τῆς οἰκίας.

— Ἀ! ἡ καϋμένη Ἐπερνὼ ἀπέθανεν, ἐψιθύριζον.

Ἡ ἀτυχὴς χήρα ἐτελείωσε τὴν ζωὴν ἡσύχως καὶ ἀθορύβως, ὡς τελευτᾷ πᾶς δίκαιος καὶ ἀγαθὸς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ!.... (Ἀκολουθεῖ)

ΒΟΛΤΑΙΡΟΥ

ΜΕΡΟΠΗ

ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΕΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΠΕΝΤΕ.

(Συνέχεια ἴδε φυλ. Δ'.)

ΠΡΑΞΙΣ Ε'.

ΣΚΗΝΗ Α'.

ΑΙΓΙΣΘΟΣ, ΝΑΡΒΑΣ, ΕΥΡΥΚΛΗΣ.

ΝΑΡΒΑΣ.

Ὁ τύραννος κατακρατεῖ ἡμᾶς ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων τῆς βασιλίσσης, καὶ ἡ τύχη εἰσέτι εἶναι ἀβεβαία. Τρέμω μόνον διὰ σέ· ὦ βασιλόπαι! ὦ υἱέ μου! ἐπίτρεψον εἰσέτι τὸ τερπνὸν τοῦτο ὄνομα. Ἄχ! φύλαξον τὴν ζωήν σου. Ἀφόπλισον τὴν ὀργὴν τυράννου, συντήρησον τὴν κεφαλή σου, οἴμοι! τοσοῦτον ἀναγκαίαν, ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἀπειλουμένην, καὶ μυρία εἰς ἐμὲ προξενήσασαν.

ΕΥΡΥΚΛΗΣ.

Μάθε, ὅτι χάριν σοῦ μόνου ἡ Μερόπη καταδέχεται νὰ καταβρέχῃ εἰσέτι διὰ τῶν δακρύων της τὰς πατροκτόνους χεῖρας τυράννου, ὃν βδελύσσεται.

ΑΙΓΙΣΘΟΣ.

Μόλις συνελθὼν ἐκ τῆς μακρᾶς μου ἐκπλήξεως, νομίζω ὅτι ἀναγεννῶμαι ἐνταῦθα μεταξὺ ἀνθρώπων ἀγνώστων. Νέον αἷμα μὲ ζωογονεῖ, νέον φῶς μὲ φωτίζει. Τίς, ἐγὼ ὁ υἱὸς τῆς Μερόπης! καὶ πατήρ μου ὁ Κρεσφόντης! Ὁ δολοφόνος τοῦ πατρός μου θριαμβεύει· ἄρχει, καὶ ἐγὼ εἰμι δοῦλος αὐτοῦ! Ἐγὼ εἰμι ἀπόγονος τοῦ Ἡρακλέους· καὶ ἤδη διατελῶ δέσμιος!

ΝΑΡΒΑΣ.

Εἴθε μετ' ἐμοῦ ὁ ἔγγονος τοῦ Ἀλκείδου νὰ διετέλει εἰσέτι ἄγνωστος εἰς τοὺς ἀγροὺς τῆς Ἤλιδος!

ΑΙΓΙΣΘΟΣ.

Πλὴν φεῦ! Ἐπέπρωτο τόσον νέος ἔτι νὰ δομικάσω ὅλα τὰ δυστυχήματα, ὅσα εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐπιφυλάσσονται; Αἱ καταστροφαί, ἡ ἐξορία, ὁ θάνατος, ἡ αἰσχύνη, ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων περιεκύκλωσαν τὴν ζωήν μου. Ἀπὸ ἐρήμου εἰς ἔρημον πλανώμενος, καταδιωκόμενος, ηὐξύνθην ἐν ὀνειδισμῷ καὶ ἐν ἀφανείᾳ. Ὁ θεὸς γινώσκει ἐν τούτοις, ἂν μεταξὺ τοσούτων δυστυχημάτων ἐπέτρεψά ποτε εἰς τὴν φωνήν μου νὰ ἐκφέρῃ γογγυσμόν. Μ' ὅλην δὲ τὴν φιλοδοξίαν, ἥτις τὴν καρδίαν μου κατεβίβρωσκεν, ἠσπάσθην τὰς ἀρετάς, ὅσας ἡ συμφορά μου ἀπῄτει. Ἐσεβάσθην, ἠγάπησα καὶ αὐτὴν τὴν πενίαν σου, καὶ πατέρα παρὰ τῶν θεῶν οὐδένα ἤθελον ζητήσει ἄλλον, ἐκτὸς σοῦ μόνου· οἱ θεοὶ ἤδη μοὶ δίδουσιν ἄλλον πατέρα καὶ τοῦτο εἶναι ἔτι τὸ νέον δυστύχημά μου. Υἱός εἰμι τοῦ Κρεσφόντου καὶ ὅμως δὲν δύναμαι αὐτὸν νὰ ἐκδικήσω. Ἀνευρίσκω τὴν μητέρα μου, καὶ ὅμως εἰς τύραννος ἀποσπᾷ αὐτὴν ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ὑμέναιος βδελυρὸς συνδέει αὐτὴν μετὰ τοῦ τέρατος τούτου. Καταρῶμαι εἰς τὰς ἀγκάλας σου τὴν ἡμέραν τῆς γεννήσεώς μου· καταρῶμαι τὴν βοήθειαν, ὅστις μοὶ ἐπεδαψίλευσας. Ἄχ! πάτερ μου! ἄχ! τίνος ἕνεκεν ἐκώλυσας πρὸ μικροῦ μητρὸς παράφρονος τὴν ἀπηλπισμένην χεῖρα; Ἤθελον περατωθῇ τότε αἱ δυστυχίαι μου, καὶ τὸ πεπρωμένον μου θὰ ἐπληροῦτο.

ΝΑΡΒΑΣ.

Ἄχ! ἀπόλλυσαι· ἰδοὺ προσέρχεται ὁ τύραννος.

ΣΚΗΝΗ Β'.

ΠΟΛΥΦΟΝΤΗΣ, ΑΙΓΙΣΘΟΣ, ΝΑΡΒΑΣ, ΕΥΡΥΚΛΗΣ, ΦΥΛΑΚΕΣ.

(ΝΑΡΒΑΣ καὶ ΕΥΡΥΚΛΗΣ ἱστάμενοι ὀλίγον μακράν.)

ΠΟΛΥΦΟΝΤΗΣ.

Σεῖς, ἀπέλθετε πάντες, καὶ σύ, Αἴγισθε, πλησίασον· ἡ τυφλὴ νεότης σου ἐμπνέει οἶκτον, προερχόμενον ἐκ τῆς ἀδυναμίας, πλησίασον καὶ ἄκουσον, θέλω δι' ἐσχάτην φορὰν νὰ ἐπιτρέψω ὅπως ἀλλάξῃς κατ' ἐκλογὴν τὴν τύχην σου. Τὸ παρόν, τὸ μέλλον, καὶ αὐτή σου ἡ γέννησις, ἅπασα ἡ ὕπαρξίς σου, ἐνὶ λόγῳ, τὸ πᾶν παρ' ἐμοὶ κεῖται. Δύναμαι διὰ μιᾶς μόνης λέξεως νὰ σὲ ἀνυψώσω εἰς μεγίστην τάξιν, δύναμαι νὰ σὲ ἀφήσω εἰς τὰ δεσμά, νὰ σὲ καταστρέψω, ἢ νὰ σὲ σώσω. Σύ, νέος ἄπειρος καὶ μακρὰν τῶν βασιλέων ἀνατραφείς· ἄφες ἐμὲ νὰ κυβερνήσω τὴν ἀγρίαν σου ἀρροσύνην, τὴν ἐπικίνδυνον αὐτὴν ἀλαζονείαν, τὴν ὁποίαν ἐκλαμβάνεις ἀντὶ ἀρετῆς. Ἐὰν ἡ τύχη σ' ἔρριψεν εἰς τάξιν ἄσημον καὶ σύμφωνον πρὸς τὴν κατάστασίν σου, ἔσο ταπεινὸς ἐνώπιον τοῦ κυρίου σου. Ἐὰν δὲ τύχη εὐνοϊκὴ σὲ παρήγαγεν ὡς τέκνον βασιλέως, κατάστησον σεαυτὸν ἄξιον τοῦ ὀνόματος τούτου, ὑπηρετῶν παρ' ἐμοί. Ἡ βασίλισσα ἐνταῦθα σοὶ παρέχει μέγα παράδειγμα, ἀκολουθήσασα τὰς διαταγάς μου, καὶ ὅσον οὔπω εἰς τὸν ναὸν ἐρχομένη. Παρακολούθησον καὶ σὺ τὰ βήματα αὐτῆς καὶ τὰ ἰδικά μου, καὶ πρόσελθε εἰς τὸν βωμὸν νὰ μοὶ ὁρκισθῇς γονυπετής, ἀφο-

σίωσιν αἰωνίαν. Ἐὰν φοβῆσαι τοὺς θεούς, ὑποτάχθητι εἰς τὴν δύναμίν των. Φέρε αὐτοὺς μάρτυρας τῆς ὑπακοῆς σου. Ἡ πύλη τῶν μεγαλείων ἀνοίγεται διὰ σέ. Ἡ ἄρνησις σὲ καταστρέφει· ἔκλεξον καὶ ἀποκρίθητι.

ΑΙΓΙΣΘΟΣ.

Ἄοπλον ὥς με βλέπεις, ὁποίαν ἀπόκρισιν δύναμαι νὰ σοὶ δώσω; Οἱ λόγοι σου, τὸ ὁμολογῶ, μὲ συγχίζουσιν, ἀλλ' ἀπόδος μοι μόνον τὸ ξίφος τοῦτο, τὸ ξίφος τοῦτο, τὸ ὁποῖον φοβεῖσαι, τὸ ξίφος τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἡ φρόνησις ἀπομακρύνει ἀπὸ τῶν χειρῶν μου· τότε δύναμαι νὰ σοὶ ἀποκριθῶ, τότε δύνασαι νὰ γνωρίσῃς τίς ἐξ ἡμῶν τῶν δύο, ἄπιστε, εἶναι ὁ δοῦλος, καὶ τίς ὁ κύριος· ἐὰν τοῦ Πολυφόντου ᾖναι νὰ κανονίζῃ τὴν εἱμαρμένην ἡμῶν, καὶ ἐὰν ὁ υἱὸς τῶν βασιλέων τιμωρῇ τοὺς δολοφόνους.

ΠΟΛΥΦΟΝΤΗΣ.

Ἀδύνατε καὶ ἀγέρωχε ἐχθρέ, ἡ ἀγαθότης μου σ' ἐνθαρρύνει, καὶ μὲ νομίζεις λίαν μεγαλόψυχον, ἵνα λησμονήσω τὴν ὕβριν, ἵνα μὴ ταπεινωθῶ μέχρι τοῦ τιμωρῆσαι ἐν σοί, δοῦλον ἄγνωστον, προσβάλλοντα τὸν βασιλέα του. Ὅθεν ἡ ἀγαθότης αὕτη, ἥτις ἀγανακτεῖ καὶ βαρύνεται, σοὶ δίδει μίαν μόνην στιγμήν, ἵνα ζητήσῃς καὶ λάβῃς τὴν χάριν σου. Σὲ ἀναμένω εἰς τοὺς βωμούς, ἐκεῖ δύνασαι νὰ ἔλθῃς· ἐκεῖ, ἢ θὰ λάβῃς τὸν θάνατον, ἢ θὰ δώσῃς ὅρκον ὑπακοῆς. Φύλακες, φέρατε αὐτὸν εἰς τὰ βασίλειά μου· οὐδεὶς δ' ἂς ἐξέλθῃ· καὶ οὐδεὶς ἄλλος ἂς μὴ τὸν συνοδεύσῃ. Σὺ δὲ Ναρβᾶ καὶ σὺ Εὐρυκλῆ προσέχετε. Εἰς τὰς χεῖρας ὑμῶν τὸν ἀφήνω. Τρέμετε, σεῖς αὐτοὶ θέλετε ἀποκριθῆ διὰ τὰς ματαίας ἰδιοτροπίας του. Γινώσκω τὸ μῖσός σας, καὶ ὅμως δὲν ἀγνοῶ τὴν ἀδυναμίαν αὐτοῦ· ἐμπιστεύομαι τοὐλάχιστον εἰς τὴν πεῖράν σας. Εἴτε υἱὸς τῆς Μερόπης, εἴτε υἱὸς ἰδικός σας ᾖναι, ὁ θάνατός του θέλει ἐκτελεσθῆ, ὡς βραβεῖον συμβουλῆς ἀσυνέτου.

ΣΚΗΝΗ Γ'.

ΑΙΓΙΣΘΟΣ, ΝΑΡΒΑΣ, ΕΥΡΥΚΛΗΣ.

ΑΙΓΙΣΘΟΣ.

Συμβουλὴν παρ' οὐδενὸς ἄλλου, ἢ παρὰ τοῦ αἵματός μου μόνον θὰ λάβω. Ὦ Ἡράκλεις! δίδαξον τὸν βραχίονά μου νὰ ἐκδικήσῃ τὸ ἁμάρτημα· ἐλθὲ ἐκ τοῦ κόλπου τῶν ἀθανάτων καὶ φώτισον τὸν νοῦν μου. Ὁ Πολυφόντης μὲ προσκαλεῖ εἰς τοὺς πόδας τῶν βωμῶν σου· ἐκεῖ καὶ ἐγὼ τρέχω.

ΝΑΡΒΑΣ.

Ἄχ! βασιλεῦ μου, δὲν φοβεῖσαι τὸν θάνατον;

ΕΥΡΥΚΛΗΣ.

Εἰς τὸν κίνδυνον τοῦτον τοὐλάχιστον ἐὰν ἠδυνάμεθα νὰ σὲ ἀκολουθήσωμεν! Ἀλλ' ἄρες ἡμῖν τὸν καιρὸν νὰ ἐξεγείρωμεν τοὺς ὁπαδούς, οἵτινες, καί τοι ἀνίσχυροι, δὲν ἐξηφανίσθησαν ὅμως. Ἄφες....

ΑΙΓΙΣΘΟΣ.

Εἰς ἄλλους χρόνους ἡ γενναιότης μου ἡσυχάζουσα, ἠδύνατο νὰ σᾶς ὑπακούσῃ καὶ νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὸν χαλινὸν τῶν μαθημάτων σας· ἤθελον τότε σᾶς πιστεύσει ἀμφοτέρους, ἀλλ' ἐπὶ τῆς παρούσης δυστυχίας, τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν καρδίαν μου πρέπει νὰ συμβουλευθῶ. Ἀνὴρ ἄκαρδος εἰς τὰς συμβουλὰς ἀροσιοῦται· πλὴν τὸ αἷμα τῶν ἡρώων εἰς οὐδένα πείθεται. Ὁ κύβος ἐρρίφθη.... Οὐρανέ! τὶ βλέπω! Ἰδοὺ ἡ Μερόπη!

ΣΚΗΝΗ Δ'.

ΜΕΡΟΠΗ, ΑΙΓΙΣΘΟΣ, ΝΑΡΒΑΣ, ΕΥΡΥΚΛΗΣ.

ΜΕΡΟΠΗ.

Ὁ τύραννος τολμᾷ νὰ με ἀπευθύνῃ πρὸς σέ: μὴ νομίσῃς ὅτι ἐγὼ δύναμαι νὰ ζήσω μετὰ τὸν ὑμέναιον τοῦτον· ἀλλὰ τὴν φρικαλέαν ταύτην αἰσχύνην, εἰς τὴν ὁποίαν κατῆλθον, ὑφίσταμαι χάριν σοῦ, καὶ διὰ σὲ τὸν ἀγῶνα τοῦτον ὑποφέρω· προσπάθησον καὶ σὺ νὰ ζήσῃς καὶ κυβέρσον τὴν τύχην σου. Ὦ προσφιλὲς ἀντικείμενον τῶν τρόμων, ἐξ ὧν ἡ ψυχή μου προσβάλλεται, σύ, δι' ὃν ὑποφέρω καὶ τὴν αἰσχύνην καὶ τὸν φόβον, υἱὲ τῶν βασιλέων καὶ τῶν θεῶν, ἀνάγκη νὰ ὑποδουλωθῶμεν. Ἀνάγκη νὰ μάθωμεν νὰ ὑποφέρωμεν τὰ παρόντα, ἵνα εὕρωμεν τρόπον ἐκδικήσεως. Αἰσθάνομαι ὅτι ἡ ἀδυναμία μου σὲ παροργίζει καὶ σὲ προσβάλλει· σὲ ἀγαπῶ ὡς ἐκ τούτου ἔτι πλέον, καὶ φοβοῦμαι περισσότερον, υἱέ μου....

ΑΙΓΙΣΘΟΣ.

Ἀκολούθει με ἀρόβως.

ΜΕΡΟΠΗ.

Στῆθι. Τί πράττεις; θεοί, ὑμᾶς αἰτιῶμαι διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν αὐτοῦ ἀρετήν.

ΑΙΓΙΣΘΟΣ.

Βλέπεις ἐκεῖ κάτω τὸν τάφον τοῦ πατρός μου; Ἀκούεις τὴν φωνήν του; εἶσαι βασίλισσα καὶ μήτηρ; Ἐὰν ᾖσαι βασίλισσα, ἐὰν ᾖσαι μήτηρ, ἐλθέ, ἀκολούθει με.

ΜΕΡΟΠΗ.

Φαίνεται ὅτι ὁ οὐρανὸς σὲ ἀνυψοῖ τὴν στιγμὴν ταύτην ὑπεράνω θνητοῦ. Ἐγὼ σέβομαι τὸ αἷμά μου· βλέπω τὸ αἷμα τοῦ Ἀλκείδου. Ἀ! λέγε ἐμπνευσόν με ἐκ τοῦ θεοῦ τούτου, ὅστις σὲ ὁδηγεῖ. Σὲ κατεπείγει, σὲ ἐμπνέει· ὦ υἱέ μου! ἀγαπητὲ υἱέ μου! Τελείωσον, καὶ ἀπόδος τὴν δύναμιν εἰς τὸν ἀσθενῆ νοῦν μου.

ΑΙΓΙΣΘΟΣ.

Μήπως ἔχῃς φίλους ἐντὸς τοῦ ὀλεθρίου τούτου ναοῦ;

ΜΕΡΟΠΗ.

Φίλους εἶχον, ὅταν βασίλισσα ἦμην, οἱ ὀλίγοι ὑπολειφθέντες, ὑπὸ ζυγὸν ξένον ταπεινοῦσι μέτωπον καταβεβλημένον· τὸ βάρος τῶν δυστυχιῶν μου καταβάλλει τὴν ἀρετήν των· ὁ Πολυφόντης εἶναι μισητός, ἀλλ' ὅμως στέφεται βασιλεύς: ἐμὲ δ' ἀγαπῶσι καὶ ὅμως μ' ἀποφεύγουσι.

ΑΙΓΙΣΘΟΣ.

Πῶς! πάντες σ' ἐγκαταλείπουσι! Τὸ τέρας τοῦτο εἶναι εἰς τὸν βωμόν;

ΜΕΡΟΠΗ.

Ναί, κ' ἐκεῖ μὲ περιμένει.

ΑΙΓΙΣΘΟΣ.

Καὶ στρατιῶται ἀκολουθοῦσι τὰ βήματ' αὐτοῦ εἰς τὸν φρικώδη ἐκεῖνον βωμόν;

ΜΕΡΟΠΗ.

Οὐχί: ἡ πύλη κατελήφθη ὑπὸ τοῦ ἀπηνοῦς στίφους των: περικυκλοῦται δὲ ὑπὸ ἀπίστου ὄχλου, τῶν αὐτῶν ἐκείνων αὐλικῶν, τοὺς ὁποίους ἐγὼ εἶδον ἄλλοτε τρέχοντας κατόπιν, ἕρποντας ὑπὸ τὸ κράτος μου. Καὶ ἐγώ, περικυκλουμένη ἐν τῷ βωμῷ ἐξ ὅλων τῶν ὑπηρετῶν του, τῶν τόπων τούτων πρὸς σὲ μόνον δύναμαι ν' ἀνοίξω εἴσοδον.

ΑΙΓΙΣΘΟΣ.

Μόνος κ' ἐγὼ σ' ἀκολουθῶ· ἐκεῖ δὲ θέλω εὕρει θεοὺς τιμωροὺς τοῦ κακουργήματος, θεοὺς προγόνους μου.

ΜΕΡΟΠΗ.

Ἀλλ' οἱ θεοὶ οὗτοι δέκα καὶ πέντε ἔτη σὲ προέδωκαν.

ΑΙΓΙΣΘΟΣ.

Μ' ἐδοκίμαζον ἀναμφιβόλως.

ΜΕΡΟΠΗ.

Αἴ! καὶ τὶ σκοπεῖς νὰ πράξῃς;

ΑΙΓΙΣΘΟΣ.

Ἄγωμεν, καὶ ἂς ἔλθῃ ὅ,τι ἡ μοῖρα διορίζει. Χαίρετε, θλιβεροὶ φίλοι· θέλετε μάθει τοὐλάχιστον ὅτι ὁ υἱὸς τῆς Μερόπης, ἦτο ἄξιος τῶν περιποιήσεών σας. (Πρὸς τὸν Ναρβᾶν, ἀσπαζόμενος αὐτόν.) Σὺ δὲ, γέρον, δὲν θέλεις ποσῶς αἰσχυνθῆ διὰ τὸ ἔργον σου· σὺ θέλεις μαρτυρήσει τὸ αἷμα, ἐξ οὗ ἐγεννήθην.

ΣΚΗΝΗ Ε'.

ΝΑΡΒΑΣ, ΕΥΡΥΚΛΗΣ.

Τὶ μέλλει νὰ πράξῃ; Οἴμοι! αἱ φροντίδες μας ἅπασαι ἐματαιώθησαν· οἱ πονηροὶ τύραννοι οὐδέποτε τιμωροῦνται. Ἤλπιζον ὅτι ἡ χεὶρ τοῦ χρόνου βραδεῖα καὶ ἀσφαλής, ἤθελε δικαιολογήσει τοὺς θεούς, ἐκδικουμένη τὸν ὑβριστὴν αὐτῆς· ὅτι ὁ Αἴγισθος ἤθελεν ἀναλάβει τὸ σφετερισθὲν κράτος του: πλὴν τὸ ἁμάρτημα ὑπερισχύει, καὶ θνήσκω, ἐξελθὼν τῆς ἀπάτης. Ὁ Αἴγισθος ὅσον οὔπω ἀπόλλυται ὡς ἐκ τῆς μεγάλης τόλμης του: βεβαίως θέλει παρακούσει· καὶ ὁ θάνατος θέλει εἶναι ἡ τιμωρία του.

ΕΥΡΥΚΛΗΣ.

Ἀκούεις τὰς κραυγὰς ἐκείνας, ἐκσφενδονιζομένας εἰς τὸν ἀέρα;

ΝΑΡΒΑΣ.

Αἱ κραυγαὶ αὗται εἰσι τὸ σημεῖον τοῦ ἐγκλήματος.

ΕΥΡΥΚΛΗΣ

Ἀκούσωμεν.

ΝΑΡΒΑΣ.

Φρίξον.

ΕΥΡΥΚΛΗΣ.

Ἀναμριβόλως, καθ' ἣν στιγμὴν προῦκειτο ἡ βασίλισσα νὰ λάβῃ σύζυγον τὸν Πολυφόντην, ἐκπνέουσα προκατέλαβε τὴν αἰσχύνην της; τοῦτο διεσκέπτετο ἐν τῇ θανατηφόρῳ αὐτῆς θλίψει.

ΝΑΡΒΑΣ.

Φεῦ! ὁ υἱός της δὲν ὑπάρχει λοιπὸν πλέον! Ἠδύνατο αὕτη νὰ ζήσῃ δι' αὐτόν.

ΕΥΡΥΚΛΗΣ.

Ὁ θόρυβος αὐξάνει, διπλασιάζεται καὶ προσέρχεται ὡς κεραυνὸς μετὰ βόμβου πλησιάζων καὶ ἐπὶ τῆς γῆς καταπίπτων.

ΝΑΡΒΑΣ.

Ἀκούω πανταχόθεν τὰς κραυγὰς τῶν πολεμιστῶν, τοὺς ἤχους τῆς σάλπιγγος καὶ τὰς φωνὰς τῶν ψυχορραγούντων· τὴν θύραν θραύουσι τοῦ θαλάμου τῆς Μερόπης.

ΕΥΡΥΚΛΗΣ.

Ἀ! δὲν βλέπεις τὸ ἀπηνὲς ἐκεῖνο στῖφος, ὅπερ τρέχει, διασκορπίζεται καὶ προβαίνει μακρὰν ἡμῶν;

ΝΑΡΒΑΣ.

Μὴ τὸ στῖφος τοῦτο μέλλῃ νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν φοβερὰν τοῦ τυράννου ὀργήν;

ΕΥΡΥΚΛΗΣ.

Ὅσῳ τὰ βλέμματά μου δύνανται νὰ διακρίνωσι μακράν, βλέπω συμπλοκάς, βλέπω μάχην.

ΝΑΡΒΑΣ.

Καὶ τίνος αἷμα πρόκειται νὰ χυθῇ; τῆς Μερόπης καὶ τοῦ βασιλέως τ' ὄνομα πανταχοῦ διασαλπίζεται.

ΕΥΡΥΚΛΗΣ.

Χάριτας εἰς τοὺς ἀθανάτους ἂς ἀποδώσωμεν! αἱ ὁδοὶ ἠνεῴχθησαν. Ἄγωμεν νὰ ἴδωμεν αὐθωρεὶ ἐὰν πρέπῃ νὰ ζήσωμεν ἢ ν' ἀποθάνωμεν. (Ἐξέρχεται.)

ΝΑΡΒΑΣ.

Ἄγωμεν! Εἴθε νὰ ἠδυνάμην νὰ τρέξω ὡς σύ! ὦ θεοί! ἀπόδοτε τὴν δύναμιν εἰς τοὺς ναρκωθέντας τούτους βραχίονας, οἵτινες ἄλλοτε ἐπολέμησαν ὑπὲρ τοῦ αἵματος τῶν βασιλέων μου! Ἀφήσωμεν πλέον τοὐλάχιστον τὰ λείψανα τοῦ βίου μου. Σπεύσωμεν.

ΣΚΗΝΗ ΣΤ'.

ΝΑΡΒΑΣ, ΕΡΩΣ, ΛΑΟΣ.

ΝΑΡΒΑΣ.

Οἷον θέαμα! Εἶσαι σύ, Ἰσμηνία! Αἱμοσταγής, ἄψυχος, εἶσαι σύ, τὴν ὁποίαν βλέπω;

ΙΣΜΗΝΙΑ.

Οἴμοι! ἄφες με ν' ἀναλάβω καὶ τὴν ζωήν μου καὶ τὴν φωνήν μου.

ΝΑΡΒΑΣ.

Ὁ υἱός μου ζῇ; Ἡ βασίλισσα τί γίνεται;

ΙΣΜΗΝΙΑ.

Μόλις συνέρχομαι ἐκ τῆς φρίκης μου: συρομένη εἰς τοὺς τόπους τούτους ὑπὸ τῶν κυμάτων τοῦ λαοῦ ἐκείνου....

ΝΑΡΒΑΣ.

Καὶ ὁ Αἴγισθος τί πράττει;

ΙΣΜΗΝΙΑ.

Εἶναι.... ὁ ἄξιος υἱὸς τῶν θεῶν· ὁ Αἴγισθος! κατέφερε πληγὴν φοβερωτάτην. Ὄχι, οὐδέποτε ἡ ἀήττητος τοῦ Ἀλκείδου γενεὰ κατέπληξε τοὺς ἀνθρώπους διὰ τοιούτου σπανίου ἀνδραγαθήματος.

ΝΑΡΒΑΣ.

Ὦ υἱέ μου! ὦ βασιλεῦ, τὸν ὁποῖον ἀνέθρεψαν αἱ χεῖρές μου!

ΙΣΜΗΝΙΑ.

Τὸ θῦμα ἦτο πανέτοιμον καὶ ἀνθοστερές· ὁ δὲ βωμὸς ἤστραπτεν ἐκ τῶν λαμπάδων τοῦ ὑμεναίου· ὁ Πολυφόντης τὸ ὅμμα ἔχων ἀτενές, τὸ μέτωπον ἀπάνθρωπον, προσέφερε μισητὴν εἰς τὴν Μερόπην χεῖρα· ὁ ἱερεὺς ἀπήγγελλε τὰς ἱερὰς λέξεις· καὶ ἡ βασίλισσα ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θρήνου τῶν γυναικῶν, προβαίνουσα θλιβερῶς, τρέμουσα μεταξὺ τῶν βραχιόνων μου, τὸν θάνατον ἐπεκαλεῖτο ἀντὶ τοῦ ὑμεναίου: ὁ λαὸς τὰ πάντα παρετήρει ἐν βαθείᾳ σιγῇ. Εἰς δὲ τὸν ἱερὸν περίβολον προβαίνει τότε νεανίας τις, ἥρως τις, πρὸς τοὺς ἀθανάτους παρόμοιος: τρέχει· ἦτο αὐτὸς ὁ Αἴγισθος· ὁρμᾷ εἰς τοὺς βωμούς· ἀναβαίνει ἐπ' αὐτῶν, ἁρπάζει μὲ στιβαρὰν χεῖρα τὸν πέλεκυν, προετοιμασθέντα διὰ τὰς ἑορτὰς τῶν θεῶν. Τῆς ἀστραπῆς ὑπερβαίνει τὴν ταχύτητα· εἶδον αὐτὸν ἰδίοις ὄμμασιν, εἶδον αὐτὸν τιτρώσκοντα τὸ αἰσχρὸν ἐκεῖνο τέρας. «Ἀπόθανε, τύραννε, ἔλεγεν· ὦ θεοί, λάβετε τὰ θύματά σας.» Ὁ δ' Ἔρως, ὅστις ὑπηρέτησεν ὅλα τ' ἁμαρτήματα τοῦ κυρίου του, ὅστις βλέπει τὸ τέρας ἐκεῖνο πλέον ἐντὸς τοῦ αἵματός του, τρομερὰν ἐγείρει χεῖρα καὶ ζητεῖ νὰ τὸν ἐκδικήσῃ. Ὁ Αἴγισθος μεταστρέφεται, πυριφλεγὴς ὑπὸ μανίας καὶ ῥίπτει αὐτὸν ἄπνουν πλησίον τοῦ κυρίου του. Τότε ἀνεγείρεται ὁ τύραννος· τραυματίζει τὸν ἥρωα, καὶ εἶδον τοῦ αἵματός των συνενωθέντος καταρρέοντα τὰ κύματα. Ἤδη ἡ φρουρὰ τρέχει λυσσωδῶς κραυγάζουσι. Ἡ μήτηρ του.... Ἀχ! πόσην γενναιότητα ἐμπνέει ἡ μητρικὴ στοργή! ὁποία παραφορὰ ἐζωογόνει τοὺς ἀγῶνάς της καὶ τὰ βήματά της! Ἡ μήτηρ του.... ὁρμᾷ ἐν τῷ μέσῳ τῶν στρατιωτῶν. «Τὸν υἱόν μου! στῆτε! παύσατε, στῖρος ἀπάνθρωπον! Τὸν υἱόν μου· σπαράξατε κάλλιον τὴν μητέρα του, τὴν βασίλισσάν σας, κατασπαράξατε τὰ στέρνα ταῦτα, τὰ ὁποῖα τὸν ἐθήλασαν, τὸν κόλπον τοῦτον, ὅστις τὸν ἔφερεν!» Ὁ λαὸς ταράσσεται ἐκ τῶν γοερῶν τούτων κραυγῶν καὶ πλῆθος φίλων, τοὺς ὁποίους διεγείρει ὁ κίνδυνος αὐτῆς καὶ τῶν στρατιωτῶν ἐκείνων. Ἠθέλατε ἰδεῖ αἴφνης τοὺς βωμοὺς κατεστραμμένους καὶ τὰ ἐρείπια αὐτῶν σκορπιζόμενα εἰς ῥύακας αἵματος· τὰ νήπια κατασυντριβόμενα εἰς τὰς ἀγκάλας τῶν μητέρων αὐτῶν· τοὺς ἀδελφοὺς μὴ γνωριζομένους καὶ θυσιαζομένους ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν· στρατιώτας, ἱερεῖς, φίλους, τὸν ἕνα ἐπὶ τοῦ ἄλλου ἐκπνέοντας· προβαίνουσι, πατοῦσι πτώματα τῶν θνησκόντων, ζητοῦσι νὰ φύγωσιν, ἐπανέρχονται καὶ τὸ πλῆθος συμπυκνούμενον, εἰκοσάκις ἀποκρούεται ἀφ' ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο τοῦ ναοῦ ἄκρον. Τὸ ὁρμητικὸν ἐκεῖνο πλῆθος, ἐκ τῶν συγκεχυμένων ἐκείνων κυμάτων κυλίεται καὶ ἀποκρύπτει τὸν Αἴγισθον καὶ τὴν βασίλισσαν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου. Τρέχω καθημαγμένη μεταξὺ τῶν μαχητῶν· ἐρωτῶ στεντορείᾳ τῇ φωνῇ τὸ ἔντρομον πλῆθος, καὶ ὅ,τι μανθάνω, διπλασιάζει τὴν φρίκην μου. Φωνάζουν δέ: «Ἀπέθανε, κατέπεσεν, ἐνίκησε!» Τρέχω τότε, ἀγωνιῶ καὶ ὁ λαὸς μὲ ὠθεῖ, μὲ ῥίπτει εἰς τ' ἀνάκτορα ταῦτα ἀπηλπισμένην, ἀβεβαίαν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ψυχορραγούντων, τῶν νεκρῶν καὶ τῶν ἐρειπίων. Ἔλθετε, ἀκολουθεῖτε τὰ βήματά μου, ἑνώσατε τὰς φωνάς σας πρὸς τὰς ἰδικάς μου: ἔλθετε. Ἀγνοῶ εἰσέτι ἐὰν ἡ βασίλισσα ἐσώθη καὶ ἐὰν ἡ ζωὴ συνετηρήθη τοῦ ἀξίου αὐτῆς υἱοῦ, ἐὰν ὁ τύραννος δὲν ζῇ πλέον. Ἡ ταραχή, ὁ τρόμος, ὅλη ἡ φρικαλέα αὕτη ἀταξία, εἰσέτι εἶναι εἰς τὴν καρδίαν μου.

ΝΑΡΒΑΣ.

Θεία Πρόνοια, κυρίαρχε τῶν ἀνθρώπων, τελείωσον τὸ ἔργον σου, καὶ βοήθησον τὴν ἀθωότητα: καταμέτρησον δὲ τὰς εὐεργεσίας σου πρὸς τὰς δυστυχίας ἡμῶν· Ὦ οὐρανέ! φύλαξον τὸν Αἴγισθον, ἵν' ἀποθάνω ἐν εἰρήνῃ! Ἀ! μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν ἐκείνων, δὲν βλέπω ποσῶς τὴν βασίλισσαν;

ΣΚΗΝΗ Ζ'.

ΜΕΡΟΠΗ, ΙΣΜΗΝΙΑ, ΝΑΡΒΑΣ, ΛΑΟΣ, ΣΤΡΑΤΙΩΤΑΙ.

Εἰς τὸ βάθος τοῦ θεάτρου φαίνεται τὸ σῶμα τοῦ Πολυφόντου κεκαλυμμένον ὑπ' ἐσθῆτος αἱμοσταγοῦς.

ΜΕΡΟΠΗ.

Πολεμισταί, ἱερεῖς, φίλοι, πολῖται τῆς Μεσσήνης, ἐν ὀνόματι τῶν ἐκδικητῶν θεῶν, λαοί, ἀκούσατέ μου. Σᾶς ὁρκίζομαι πάλιν τοῦτο, ὁ Αἴγισθος εἶναι βασιλεὺς ὑμῶν: αὐτὸς ἐτιμώρησε τὸ ἁμάρτημα, αὐτὸς ἐξεδίκησε τὸν πατέρα του. Ἐκεῖνος δέ, ὃν βλέπετε συρόμενον ἐπὶ τῆς κόνεως, εἶναι τέρας τι πολέμιον θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων: αὐτὸς ἐνέπηξε τὰς χεῖράς του εἰς τὰ στέρνα τοῦ Κρεσφόντου. Τοῦ Κρεσφόντου, τοῦ συζύγου μου, τοῦ στηρίγματός μου, τοῦ κυρίου σας. Οἱ δύο μου υἱοὶ ἐθανατώθησαν διὰ τῶν χειρῶν τοῦ προδότου τούτου. Κατεπίεζε τὴν Μεσσήνην, ἐσφετερίζετο τὴν θέσιν μου· μοὶ προσέφερε χεῖρα ἀχνίζουσαν ἐκ τοῦ αἵματός μου. (Τρέχουσα πρὸς τὸν μὲ τὸν πέλεκυν εἰς χεῖρας ἐρχόμενον Αἴγισθον.) Αὐτός δέ, ὃν βλέπετε, νικητὴς τοῦ Πολυφόντου, εἶναι ὁ υἱὸς τῶν βασιλέων ἡμῶν, εἶναι τὸ αἷμα τοῦ Κρεσφόντου· εἶναι ὁ υἱός μου, τὸ μόνον τέκνον, τὸ ὁποῖον ὑπο-

λείπεται εἰς τὴν θλίψιν μου· ὁποίους μάρτυρας ἀσφαλεστέρους θέλετε ἄλλους ἢ τὴν καρδίαν μου; Ἰδέτε τὸν γέροντα τοῦτον· ἡ φρόνησις αὐτοῦ ἀπέσπασε τὸν Αἴγισθον, νήπιον, ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Πολυφόντου. Τὰ λοιπὰ οἱ θεοὶ ἐξετέλεσαν.

ΝΑΡΒΑΣ.

Ναί, μαρτύρομαι τοὺς θεοὺς τούτους ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ βασιλεὺς ὑμῶν, ὁ ὑπὲρ τῶν θεῶν μαχόμενος.

ΑΙΓΙΣΘΟΣ.

Φίλοι, δύνασθε ὑμεῖς νὰ μὴ γνωρίζητε μητέρα; υἱόν, τὸν ὁποῖον προστατεύει; υἱόν, ἐκδικητὴν πατρός; βασιλέα, ἐκδικητὴν κακουργήματος;

ΜΕΡΟΠΗ.

Καὶ ἂν ὑμεῖς ἀμφιβάλλετε, ἀναγνωρίσατε τὸν υἱόν μου ἐκ τῶν κτυπημάτων, τὰ ὁποῖα κατέφερεν ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως ἡμῶν, ἐκ τῆς ἀτρομήτου ψυχῆς του. Αἴ! τίς ποτ' ἄλλος ἢ ἀπόγονος τοῦ Ἀλκείδου, τραφεὶς ἐν τῇ πενίᾳ, μόλις νεαρός, ἠδύνατο νὰ ἐκδικήσῃ τὴν Μεσσήνην καὶ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς τυράννους; Αὐτὸς θέλει ὑποστηρίξει τὸν λαόν του, ἐκδικήσει τὴν γῆν. Ἀκούσατε τῆς φωνῆς τοῦ οὐρανοῦ· ἀκούσατε τοῦ κεραυνοῦ του, τῆς φωνῆς του, ἥτις κηρύσσεται καὶ προστίθεται εἰς τὰς κραυγάς μου, ἡ φωνή του ἐπιμαρτυρεῖ καὶ λέγει ὅτι υἱός μου εἶναι.

ΣΚΗΝΗ Η'.

ΜΕΡΟΠΗ, ΑΙΓΙΣΘΟΣ. ΙΣΜΗΝΙΑ, ΝΑΡΒΑΣ, ΕΥΡΥΚΛΗΣ, ΛΑΟΣ.

ΕΥΡΥΚΛΗΣ.

Ἄ! δέσποινα, πρόσελθε εἰς τὴν πόλιν γαληνιάσασαν ἤδη: ἡ διαδοθεῖσα εἴδησις περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ βασιλέως αὐτῆς, ἀπὸ στόματος εἰς στόμα διατρέχουσα, μετέβαλε τὰ πνεύματα. Οἱ φίλοι μας ἐξεφράσθησαν· αἱ καρδίαι συνεκινήθησαν: ὁ λαὸς ἀνυπόμονος, χύνει δάκρυα χαρᾶς: λατρεύει τὸν βασιλέα, τὸν ὁποῖον ὁ οὐρανὸς τῷ πέμπει· εὐλογεῖ τὸν υἱόν σου, εὐλογεῖ τὴν ἀγάπην σου· καθιεροῖ διὰ παντὸς τὴν φοβερὰν ταύτην ἡμέραν. Πάντες θέλουσι νὰ θεωρήσωσι τὸ σεπτὸν αὐτοῦ πρόσωπον· πάντες ἐπιθυμοῦσι νὰ ἴδωσι τὸν Ναρβᾶν: καὶ πάντες ἐπιθυμοῦσι πρὸς σὲ νὰ ἐπιδείξωσι τὴν χαράν των. Τ' ὄνομα τοῦ Πολυφόντου πανταχοῦ βδελύσσονται· τ' ὄνομα τοῦ υἱοῦ σου καὶ τὸ σὸν λατρεύουσι. Βασιλεῦ! πρόσελθε νὰ ἴδῃς τοὺς ἄθλους τῆς νίκης σου· οἱ ἄθλοι οὗτοί εἰσιν ἡ ἀγάπη ἡμῶν· καὶ αὐτὴ εἶναι πολὺ τῆς δόξης προτιμωτέρα.

ΑΙΓΙΣΘΟΣ.

Ἡ δόξα αὕτη ἀνήκει εἰς τοὺς θεοὺς καὶ οὐχὶ εἰς ἐμέ: παρὰ τῶν θεῶν ἔχομεν τὴν εὐτυχίαν καὶ τὴν ἀρετήν. Ἄγωμεν πρὸς τὸν θρόνον, ἔνθα μετ' ἐμοῦ θέλει παρακάθηται ἡ μήτηρ μου· καὶ σύ, ἀγαπητὲ Ναρβᾶ, ἔσο πάντοτε πατήρ μου.

ΤΕΛΟΣ.

[Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ ὑπὸ Α. Ι. ΟΑΥΜΠΙΟΥ.]

ΠΟΙΗΣΕΙΣ

ΝΕΟΝ ΕΤΟΣ

1873

Τὰ ἔτη καταρρέουσιν ὡς ὕδατος σταγόνες
Καὶ νέοι διαδέχονται τοὺς παλαιοὺς αἰῶνες
Οἱ μὲν μισοῦν τὸ παρελθὸν οἱ δὲ τὸ μακαρίζουν
Πλὴν εἰς τὸ μέλλον πάντοτε οἱ Ἕλληνες ἐλπίζουν.

Τὸ παρελθὸν μας ἔμπλεων καὶ δόξης καὶ πικρίας
Μορφόνει μέλλον εὐκλεὲς διὰ τῆς ἱστορίας
Ἐλπίσατε χαρμόσυνα ἰδοὺ προαναγγέλλει
Τὸ νέον ἔτος ποῦ φαιδρὸν καὶ λάμπον ἀνατέλλει.

Ὦ μὲ τοῦ νέου ἔαρος τὰς θείας λαμπηδόνας
Φαιδροὶ θὰ χαιρετίσωμεν τεμπῶν τὰς ἀηδόνας
Καὶ ὑπὸ αὔραν θελκτικὴν ζεφύρου μυροφόρου
Θὰ ἀσπασθῶμεν πιθανῶς τὰς ὄχθας τοῦ Βοσπόρου.